

GLORIA CROCODILUS

Igen rövid történetek Latzkovits Miklós születésnapjára

Gloria Crocodilus

Igen rövid történetek
Latzkovits Miklós
születésnapjára

Pécs, 2023

Szerkesztette

Balázs-Hajdu Péter

Fajt Anita

Maczelka Csaba

Készült a
Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és
Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén
és
a Verso irodalomtörténeti folyóiratnál
<http://versofolyoirat.hu>

Tördelte
Pap Balázs

Olvasószerkesztő
Pálffy Eszter

A címlapon szereplő képet Horváth Zsuzsa készítette
Jacob Hoefnagel *Gloria Crocodilus* című emblémagyűjteményének egy képe alapján.

ISBN 978-963-626-123-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-626-124-5 (elektronikus)

© a szerzők, 2023

Egy keddeste után a Mojóban távozása előtt Font Zsuzsa magához intette Szilásit, mondván, hogy neki van írói vénája, hát írjon egy olyan plakátszöveget, ami a régi magyaros mesterképzést népszerűsíti. Szilasi elgondolkodva melengette söröspoharát, végül úgy döntött, bevonja a szépírásban szintén nem járatlan Latzkovitsot. Aki gyorsan ráérezett, hogy ez egy olyan feladat, amit mihamarabb meg kell oldani, hogy azután ott folytathassuk, ahol abbahagytuk. És már diktálta is: „Kedves BA-s hallgatók! Szeretettel várunk titeket a régi magyar irodalom MA-képzésre. A részletekről érdeklődjetek Font Zsuzsanna tanárnőnél.” A hirdetmény másnap meg is jelent a tanszék folyosóján fehér, A4-es fénymásolópapíron, 24-es méretű Times New Roman betűtípussal szedve. Ebben a szellemben mondjuk mi is tollba, hogy kedves Miklós, boldog születésnapot kívánunk, sok szeretettel,

a szerzők.

Adamik Lajos

„Soha nem hallotam zep síp zot” Magyar nyelvtörő a Frommann-gyűjteményben

Friedrich Wilhelm Frommann autográf-gyűjteményének hungarica jellegű albumlapjai között alighanem ez az egyik legérdekesebb, egyben legréjtélyesebb.¹ Uriel Amman írt rajta Rudolf Ritter ulmi kereskedőnek (1582–1622). Albumának tanúsága szerint Ritter 1597-ben Velencében tartózkodott, és az olasz nyelvű részletek azt sugallhatják, hogy a keltezetlen bejegyzés ott született. Bizonyosat sem erről, sem a bejegyző kilétéről nem állíthatunk, bár az ajánlás szövege arra vall, hogy Amman

¹ A Württembergische Landesbibliothek által digitalizált 123 kötetben mintegy kilencven hungarica jellegű albumlapot számoltam össze. A teljes anyag ismertetésére itt nincs hely. *Pars pro toto* egyetlen albumlap (Cod. hist. fol. 889-1, 54r.) rövid leírásával köszöntöm az ünnepeltet. https://digital.wlb-stuttgart.de/sammlungen/sammlungliste/werksansicht?id=6&tx_dlf%5Border%5D=title&tx_dlf%5Bid%5D=5675&tx_dlf%5Bpage%5D=117
Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13. – A gyűjteményről lásd Ingeborg Krekler előszavát az általa szerkesztett katalógusban: Ingeborg KREKLER, *Einleitung = Die Autographensammlung des Stuttgarter Konsistorialdirektors Friedrich Wilhelm Frommann (1707–1787)*, hrsg. Ingeborg KREKLER, Wiesbaden, Harrassowitz, 1992 (Die Handschriften der Württembergischen Landesbibliothek Stuttgart, Sonderreihe, 2), VII–LXIX. Amman a névjegyzékben: *Uo.*, 8. Az album (Nr. 63, 1582–1622) leírása: *Uo.*, 686–687.

közeli barátja volt az albumtulajdonosnak.²

A vízszintes vonalakkal tagolt inscriptio első két eleme egy-egy népszerű olasz mondás:

- 1) Vna Bella Donna
è Paradiso del Ochio
Inferno del'Anima
e Purgatorio della borsa.
- 2) Pesa, paga, è Va con Dio.

A szép nő mennyország a szemnek, pokol a léleknek és purgatórium a pénztárcának – hát igen, különben meg ne lacafacázzunk, hanem fizessünk, és menjünk Isten hírével,³ ez is érthető. Eddig nem volt miért ámulatba esnünk, a csattanó most jön: Amman harmadikként egy olyan magyar nyelvtörő

2 Per la bona Amicitia, e fraternità, che habbiamo hauto insieme, non ho potuto mancare di dare in nota L'nome mio, al mag. Rudolpho Ritter, accioche habbia Causa, d'arricordarsi di me p'er/ Nave 'e per terra. – Jóllehet több ilyen nevű württembergi személyt ismerünk a 16. század végéről, ám hogy ünnepeltünket idézzem: „Titulus nélkül bajos.”

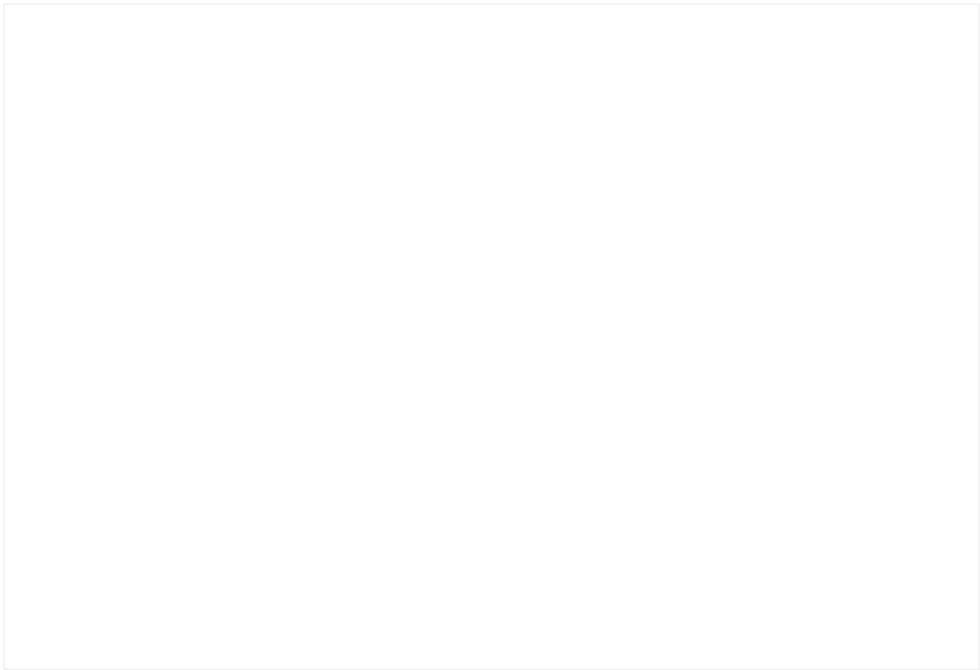
3 Giovanni Spano szárd közmondásgyűjteményében így magyarázza a mondást: „Dicesi di quelli che pagano a saldo”, és pompeji mérő súlyok „Eme et habebis” feliratát hozza fel analógiának. Giovanni SPANO, *Proverbi sardi trasportati in lingua italiana e confrontati con quelli degli antichi popoli*, új, jav. és bőv. kiad., Kalaris, 1871, 124. <http://www.sardegnaigitallibrary.it/index.php?xsl=2436&s=17&v=9&c=4463&id=218024>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.

„ősváltozatával” kedveskedett barátjának, amelyet nyomtatott magyar forrásból csak jóval későbből, a 19. század elejéről ismerünk.⁴ Kalligrafikus, gördülékeny kézírásával így jegyezte le:

Soha nem hallotam, zep sip zot,
mind az Zeppetsi, Zep sip Zot.

A bejegyzés egyrészt jól szemlélteti a közismert tényt, miszerint szájhagyományunk állandósult formulái sokkal régebbiek lehetnek első nyomtatott közléseiknél. Másrészt több izgalmas kérdést vet fel. Honnan ismerte, hol és kitől hallotta és tanulta el a föltehetően svábföldi bejegyző e magyar mondást, amely az általa lejegyzett, egyszerűbb változatban nem feltétlenül tetszik nyelvtörőnek? E sorok írója hajlik arra, hogy a haza iránti vágyódást is kihallja belőle. Ha ilyen pontosan le tudta jegyezni, vélhetően el is tudta mondani: hogyan hangozhatott mindez Amman bár több idiómán edzett, mégiscsak sváb akcentusával? Aztán: egyszeri előfordulással van-e dolgunk, vagy elképzelhető, hogy a mondás szélesebb körben elterjedt, csak éppen senki más nem rögzítette, és aztán bő száz évnek kellett eltelnie, hogy immár cizelláltabb változatban visszakerüljön az írott hagyományba? E kérdések megválaszolása, ha egyáltalán lehetséges, további kutatást kíván.

4 A *Magyar Népmesekatalógus* Dugonics András gyűjteményéből adatolja a mondás első előfordulását. *Magyar Népmesekatalógus*, IX, *A magyar formulamesék katalógusa*, szerk. KOVÁCS Ágnes, BENEDEK Katalin, Bp., MTA Néprajzi Kutató Csoport, 1990, 248–249, Nr. 2323Dx. Dugonics valójában a „Szép sípszó” kerekesebb változatként említi nyelvtörőnkét: „Némelyek nehezebbre csinálják ezt a közmondást, így bővítvén meg előbbit: soha se láttam oly szép sip szót, mint a’ szász Sebesi szép sip szó.” DUGONICS András, *Magyar példa beszédek és jeles mondások*, Szeged, 1820, II, 263.

Bajáki Rita

Ieles vagy Miklós?

Ilosvai Selymes Péter *Sokféle neveknek magyarázattya*¹ című verse sine nomine került ki a Heltai-nyomdából, Kolozsváron 1568-ban (vagy 1578-ban?).² Kritikai kiadása az RMKT 16. századi sorozatában³ jelent meg. A kiadás alapját a nyomtatvány képezte, ugyanakkor létezik egy másik szövegváltozat is, mégpedig a *Lugossy-kódex*nek nevezett kéziratos szöveggyűjteményben,⁴ amelyben Ilosvai neve szintén nem szerepel, ugyanakkor számos eltérés mellett a mű címe is eltér a nyomtatványétól: *Az szent körösztységnek és minden körösztneveknek magyarázattya*. A kritikai kiadásban Szilády Áron nem tüntette fel szövegközlése forrását, ugyanakkor a jegyzetekben elvéve utal rá – nem minden esetben –, hogy a *Lugossy-kódex* szövegváltozatát emelte be. A nyomtatvány, a másolat és a kritikai kiadás együttes vizsgálata alapján szükségszerű feltételeznünk egy, a nyomtatvány szövegétől eltérő változatot, amelyről a *Lugossy-kódex* másolata készült.

1 ILOSVAI SELYMES Péter, *Sokféle neveknek magyarázattya*, [s.a.], [Kolozsvár, Heltai]. RMK I 140. RMNy 690.

2 A dátumról: XVI. századbeli magyar költők művei. 4, 1540–1575, s. a. r. SZILÁDY Áron, Bp., MTA, 1883, 313.

3 RMKT XVI/4, i. m., Ilosvairól: 308–313, szövegkiadás: 254–263, jegyzetek: 381–390.

4 U. SZABÓ Gyula, *A Lugossy-kódex*, MKsz, 21(1913), III, 217–231. A kódex tartalmának részletes ismertetésével.

Emellett az is kiderül, hogy a kézirat a Debreceni Református Kollégium könyvtárában található. Jelzete:

R537. Az OSZK őriz másolatot, jelzete: Facs. I. Mss. 499. A kódex 78r–83 r lapjain található a vers. Vö: STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2022², 47–49. Stoll is leírja a gyűjtemény tartalmát, de valami okból kifolyólag ez a vers kimarad a leírásából.

Ilosvai versét egy keresztlőre szerezte,⁵ és bár jogosan írja: „szóljunk ez énekben ez három do-logról”, valójában négy részből áll a mű. A harmadik dolog válik ketté, külön alcímük is van: *Propriorum nominum interpretationes*, illetve *Interpretationes nominum mulierum*,⁶ amelyekben férfi-, majd női nevekmagyarázata található, meg-megszólítva a nevek viselőit, egyúttal saját nevük etimológiája alapján erősítve meg identitásukat. Ha nem így szerepelnek, elsősorban a női nevek esetében, akkor felsorolásban jellemzéseket olvashatunk róluk, ugyancsak a nevek jelentéséhez kapcsolódva.⁷

A nyomtatvány, a kézirat, illetve a kritikai kiadás szövegváltozatait egybevetve egyetlen helyet említenék most meg, ahol jelöletlenül a *Lugossy-kódex* változatát közölte Szilády. Ez a negyedik rész negyedik versszaka:

5 „keresztsegről és a keresztnemek magyarázatáról szóló vers, amelyet a szerző Thury Farkas Pál szántói református lelképásztor Katalin nevű leányának keresztlőjére írt”, RMNy 690.

6 Ugyanez a *Lugossy-kódex*ben: *HARMADIK REZ. Az Nevekről es azok Jedzesiról, illetve AZZONNEPEKNEK NEVÖK Jegszésiről.*

7 Nem minden strófában van név. A férfinevek esetében egy-egy név jellemzően két-, illetve négysornyi etimológiát kap, míg a női nevek többnyire egyszavasat, ennek megfelelően a 29 férfinév 58 versszakot, míg a 24 női név mindössze 5 strófát tesz ki.

Anna, kedves, kellemetes; Klára, szép világos
Az Luczia, fényességes; Kolos, tanóságos
Dorkó, Isten ajándékja; Annos, tisztaságos
Az Borbála, pogán leány, idegen nemzetség.

A nyomtatványban ugyanez található, a harmadik sor azonban így szerepel:

Az Lucia fényességes *ieles tanuságos*.

A Kolos ma már férfinév, de a 16. században női névként funkcionált, eredete a Skolasztika névre megy vissza,

amelyhez a tanóságos/tanuságos jellemzés tökéletesen illik. De miért szerepel *ieles* a nyomtatványban? Hiszen jól döntött Szilády, amikor a Lugossy-féle szövegváltozatot vette be, a vers szerkezete, a szavak jelentése egyértelműen igazolják, de miért kerül a *ieles* a *Kolos* helyére? Ilosvai munkája Heltai nyomdájából került ki. Ne tudta volna Heltai, hogy az női név, és inkább *ielest* írt volna? Heltai bizonyosan tisztában volt a név női használatával, van is egy ilyen sor a *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól*⁸ című 1575-ben, tehát szinte ugyanakkor, ugyanott megjelent munkájában: „apáturságos kalastrom, melyet a Sz. Scholastica szűzről Kolosmonostornak neveznek”. Esetleg másvalaki áll a *ieles* mögött, aki szerint a Kolos férfinév lett volna? Ez lenne a magyarázat? A Pápai Páriz-féle szótárban (1708): *Kolos: Scholastia, Nom. propr. foem.* szerepel, de az 1767-es kiadásban is ugyanezt olvassuk, így: *Scholastia*, és akár megerősítésként is értelmezve az abban található kiegészítést: *ein Name eines Weibes*.

A Kolos név Skolasztika névből való származása idővel feladásba merült, így női névként való használata is a múlté lett, aminek minden bizonnyal a Claudius, illetve a Klaus (Miklós) nevekkel való rokonítás volt az oka.⁹

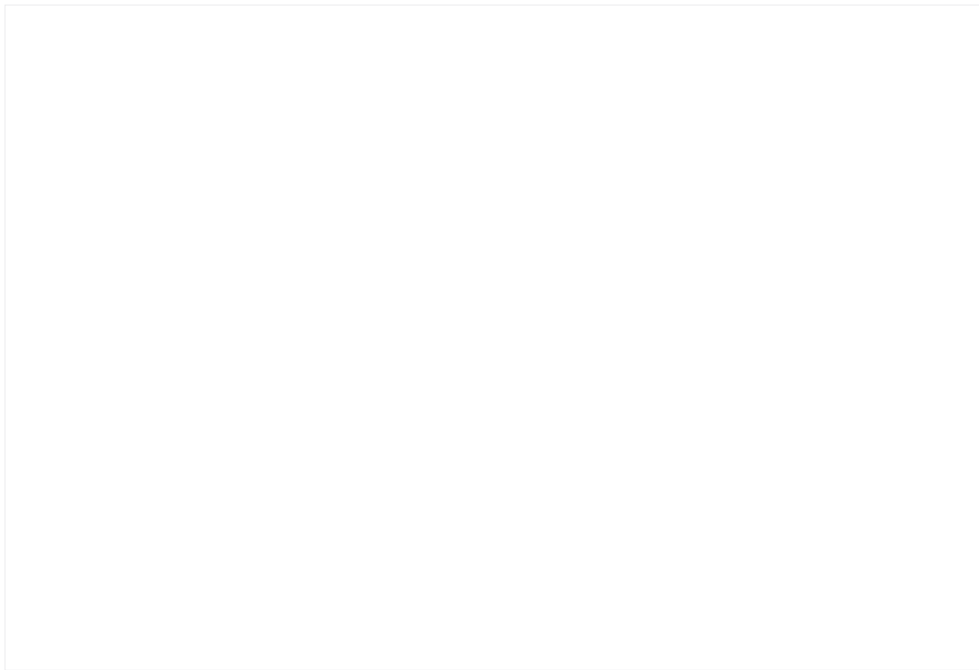
Így tehát a kérdés továbbra is kérdés: Kolos vajon *ieles* vagy Miklós?

Mindennek öröme és kedvcsinálónak egy rövid részlet következék még:

De mit hallgatsz az setétben, Miklós, ide hallgass,
Erős népnek vagy győzője, erre te úgy hallgass,
Erős néppel vagy on igyed, azért ehhez így láss,
Kósza léssen az te neved, ha különben vigyáz.

8 <https://mek.oszk.hu/06400/06417/html/>

9 Elég Kolozsvár nevére gondolnunk: Claudiopolis, Klausenburg, függetlenül attól, mi a város nevének valódi eredete.

Balázs Mihály – Keserű Gizella

OMNIA VINCIT AMOR

Kemény Jánosnak a szerelemért vívott kemény küzdelmének megéneklője Gyöngyösi, a szerelem ellen harcoló Kemény autoportréjára mostanában figyeltünk fel önéletrajzában.

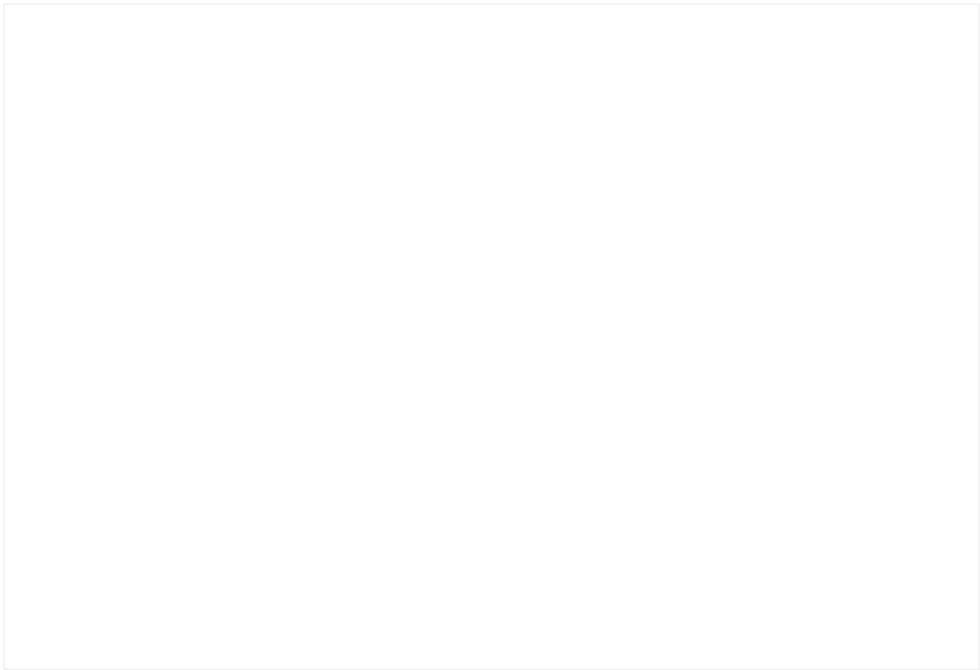
A közfelfogás szerint amikor a még regnáló atya utódának megválasztott s 1648-ban a trónt el is foglaló II. Rákóczi György 1643 februárjában házasságot kötött a Báthory fejedelmi család utolsó sarjával, Zsófiával, világnézeti drámát csupán az ifjú ara élt át. A korabeli szemtanúk csak erről emlékeznek meg, egy lengyel forrás a szertartás egy pontján tapasztalt hallgatását is megörökítette, ami aztán a modern történetírókat intenzív fantáziálásra készítette. Kemény Zsigmondot pedig egy jóval későbbi hagiografikus forrás arra ösztönözte, hogy nagy regényében („egykorúak ezt egyezően állítják” kommentár kíséretében) megörökítse azt az epizódot, hogy egy karácsonyi úrvacsoraasztás-kor nem vette magához református módon a kenyérszeletet, hanem zsebkendőjébe rejtette, majd adott pillanatban annak megsemmisítésével megbízott kísérlőjének adta át.

Mindennek hitelessége felette kétséges, az viszont igaz, hogy Zsófia erősen katolikus környezetben nevelkedett. Apját, Báthory Andrást özvegy anyja, az országos méltóságot viselő Kostka család tagja a jaszławi jezsuita kollégiumba adta, majd a koros férje (Wojciech Lubstowski) után megözvegyült, már kétgyermekes Anna Zakrzewskához adta férjül. 1629-ben megszületett egyetlen kislányuk, Zsófia, s a fiatalasszony férje halála után költözött Lengyelországból Szilágysomlyóra, hogy az egyesített Bát-

hory-vagyon felett közélről őrködhessen. Nem maradt egyedül a feladattal, mert öreg Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna is gondoskodni kívánt az árva lányról, 1637 körül összeírták a Báthory-birtokokat a kezdetektől napjaikig, majd ennek láttán 1640-ben már kézfogót is tartottak (a kor rettentő szokásait is hajazón) a 11 éves menyasszonnyal. A lakodalommal vártak azért pár évet, csak 1643 februárjában tartották sok előkelőség, köztük külföldi vendégek jelenlétében, hisz a vőlegény már Erdély fejedelmeként esküdt. A kis Zsófia nem válaszolt az eskető református lelkész kérdéseire (hogya konkrétan mi mindenre, nem tudhatjuk, mert az incidensről tudósító lengyel királyi követ, Jerzy Balaban egy mukkot sem értett a majd egyórás prédikációból). Az örömapa a meghívók szétküldése után esett komolyan gondolkodóba, mikor beszélje meg nászasszonyával Zsófia áttérését, de az már fiának adott apai intéséből kiderül, mindenképpen református feleség illett az erdélyi trónra. Mostanában figyeltünk fel arra, hogy a szerencsétlen Kemény Jánosnak jutott a szerep, hogy az esküvőt követő féléves áttérítő tanfolyammal kapcsolatban az ifjabb Györgyöt atyai, anyai üzenetekkel ostromolja. Aligha hihető, hogy az ebbéli buzgalmát nehezményező fiatal férj őszinte szeretetét felesége és anyósa iránt Kemény azért túlozta volna el, hogy igazolja a Rákócziak „ballépését”, katolikus családdal való egyesülését (mint az öreg fejedelem egyik levelének sorait magyarázza az utókor). Kemény önéletírásából tudhatjuk tehát, hogy a fiatalokhoz rendszeresen vitt üzeneteket az idős fejedelemtől, aki őt tette a nehezen létrejövő áttérés világi mentorává. Szigorú, olykor fenyegető hangú üzeneteket közvetített az édesapától, például „hogya nem accomodálja magát atyja akaratjához, valamint Isten után az ő respectusáért választottuk fejedelmünknek, mihelt akarja, bizony mindjárt degradáljuk”. Ebben a bizalmi feladatban bizonyított buzgalma mind a fiatal pár, mind Zsófia anyja gyűlöletét kiáltotta, s ezt teszi meg Kemény az ifjabb Rákóczival való későbbi konfliktusai első lépcsőfokának. Nem tűnik ezért vett bosszúnak, inkább csak a vagyon fölötti őrködésnek, hogy I. Rákóczi György

halála után fiai anyjukkal egyetértve a végrendeletben Keményre hagyott vagyont megcsonkították. Csak gondatlanság, hogy Kemény szerint a gyászolóknak a varsói királyválasztó országgyűlésre küldött követei nem kaptak felhatalmazást az erdélyi uralkodócsalád valamelyik tagjának az öreg fejedelem terve szerinti jelöltségéről tárgyalni. Később, mikor a Rákóczi-eposzban is megénekelt, határainkon túlra vezető háborúk indítékait nem látta a tapasztalt Kemény észszerűnek, őszintesége akkor sem talált uralkodói tetszésre. Amikor összeomlott a balgább tanácsadók javaslatára indított dicstelen lengyel kaland, a bekerített seregekkel maradt, hogy fejedelme futását fedezze, s katonáival vonuljon rabságba.

A szerelem ellen keményen küzdő Keménnyel szemben II. Rákóczi György a szerelemért, szerelme lelkiismereti szabadságáért harcolt. Zsófia férje iránti érzéseiről (a kérdés alaposabb kutatóinak fájdalmára) nem tudunk, egyháza iránti szenvedélyes elkötelezettsége az esetben kitapintható domináns érzés. Férje és anyósa halála után visszatért eredeti felekezetéhez, és harcos katonája lett északi megyénk rekatolizálásának. Elzbieta vagy Jadwiga Lubstowska, a kolostorban hosszabb időre biztonságba helyezett féltestvér Báthory Zsófiához való csatlakozásának idejét nem ismerjük, de halála körül ott serénykedett Kiss Imre jezsuita páter mellett a vagyon javának jezsuiták, jelentős magyar várak osztrák kézre adásakor.

Balázs-Hajdu Péter

Hány felvonásból állhatott gróf Balassa Bálint önéletrajz-drámája?

Afelfokozott szerelmi szenvedélyességet Rimay Jánossal összhangban a *Balassa-kódex* egyik összeállítója is Balassi Bálint egyik jellemző tulajdonságaként említi. Ezért is kézenfekvő, ha a jezsuita neveltetésben részesült önjelölt szukcesszora, gróf Balassa Bálint úgynevezett önéletrajz-drámájának rögtön az első verssorában a *praeparatio* eszközével élve kéri az olvasót: „Bujaságnak versem senki ne vélje”. Ez a prológust, valamint az első és (*nota bene*) egyetlen felvonást bevezető ének szervesen a játékhoz tartozik, tudniillik dialogizált: az instrukció szerint a drámában szereplő Genius és Trivio jelenlétében hangzik el, csakhogy a további betétversekkel szemben nincs jelölve, hogy kinek a szájából.

Ami azért is érdekes, mert ez a *Versus praefativi* nem elsősorban a dráma, hanem egy megkomponált verseskötet bevezetése. (Igen különös, hogy ennek a ténynek a szerzői kötetkompozíciókról értekező Maróthy Szilvia nem tulajdonít jelentőséget.)¹ Arról tá-

1 MARÓTHY Szilvia, *Szerzői verskötetek a 17. század magyar költészetében*, doktori értekezés, Bp., 2019. Ugyanebben a témában közöl dolgozatot Hernády Judit, mely abban is élénken emlékeztet a Maróthyéra, hogy gróf Balassa hagyatékát kizárja a vizsgált anyagból. HERNÁDY Judit, *Kötet- és cikluskompozíciók a magyar udvari költészetben* Listius László, Beniczky Péter, Esterházy Pál és Koháry István művei alapján, Verso, 2021/1, 34–52.

jékoztat, hogy a költemények három részre vannak osztva. Az elsőbe fiatalkori, szerelmi tárgyú poémák tartoznak, melyek közül több is másnál van, nem hozzáférhető. A másodikban a már sebzett, sérített szerelmes panaszai. A harmadik rész az istenes és egyéb énekeké. Ám ez a versgyűjtemény (ebben is hasonlítván a nagy elődéhez)² ezen ideális változatában nem, csak fragmentumaiban maradt ránk.

A fentiek tükrében nem könnyű megérteni, miért ragaszkodik a szöveg gondozója, Varga Imre kitartóan ahhoz, hogy a dráma egészét a bevezető verssel együtt mint a szerző legkorábban keletkezett műalkotását az időrendi közlés élére helyezze.³ Ezt egy korábbi, diákkori dolgozatában Maróthy is szóvá teszi, s meggyőző érveit azzal a lényeglátó megjegyzéssel egészíti ki, hogy a verses betétek voltaképpen a dráma szervezői.⁴ Ehhez szeretnék csatlakozni az alábbi észrevétellel.

A dráma első felvonása arról szól, hogy a gonosz mostohától elveszíteni kívánt félárva hogyan szövik el a nagyszombati jezsuitákhoz. Márpedig ennek a bujaság vádjá alól mentegetése értelmetlen.

2 A *Balassa-kódex* Balassi-anyagának részben önéletrajzi, kronológiai sémát követő elrendezése és a *Ver-sus Praefativi* fent említett sorai közötti lehetséges összefüggésre Pintér Márta Zsuzsanna figyelmeztet. Vö. PINTÉR Márta Zsuzsanna, *A verses barokk színjáték poétikája = Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet*, szerk. BENE Sándor, PINTÉR Márta Zsuzsanna, Eger, EKE Líceum, 2020, 297. Anélkül, hogy gróf Balassa munkásságának újszerűségét kisebbíteni akarnám, megjegyzem, hogy a verses és a lírai életművet egyként felölelő szuperkompozíció ötletének csírája is származtatható az elődköltőtől, hiszen a *Szép magyar komédiába* is beleíródnak a Nagyciklus egyes énekei.

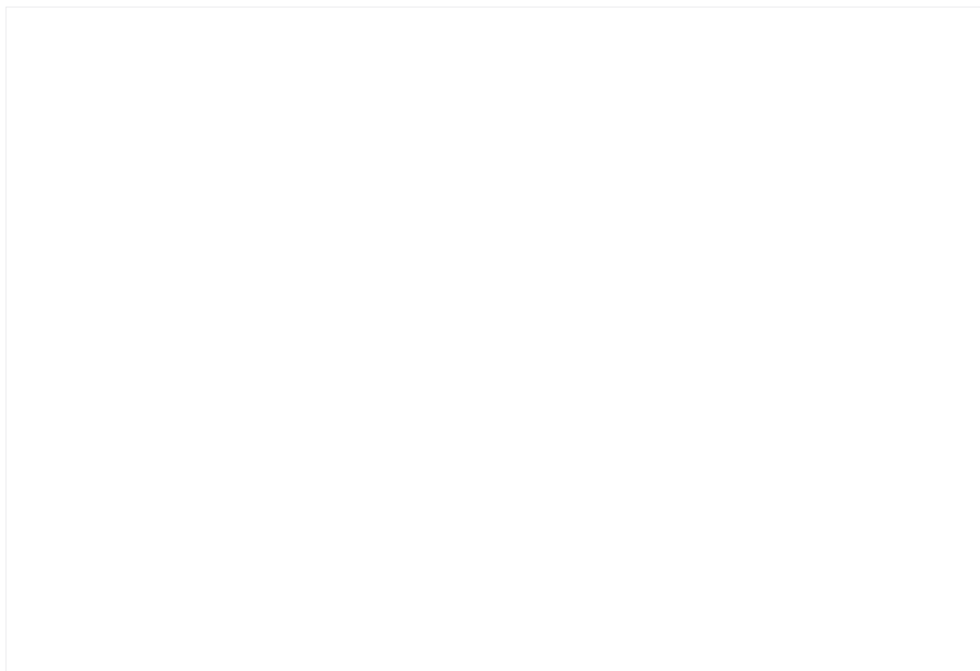
3 *Régi Magyar Költők Tára*, XVII. század, 12, Madách Gáspár, Egy névtelen, Beniczky Péter, Gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei, szerk. STOLL Béla, s. a. r. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987, 758–759.

4 MARÓTHY Szilvia, *Gróf Balassa Bálint költészete a lussoni rímelmélet felől*, OTDK-dolgozat, Bp., 2013, 21.

Jóllehet Varga Imre szerint valószínű, hogy e felvonással a dráma véget is ér, ugyanakkor számomra nem világos, ez esetben mi szükség az egyetlen *actus* után odaírni, hogy *primus*, hovatovább *scena I.*, ahogyan az a fennmaradt kéziratokban és Varga kritikai szövegkiadásában is olvasható.⁵

Ezért úgy gondolom, hogy gróf Balassa Bálint önéletrajz-drámája torzó csupán, egy általunk (megint) csak részben ismert, vagyis egészében ismeretlen korpuszé.

5 OL, Balassi-lt., P 1761, 3. tétel; VARGA Imre, *Gróf Balassa Bálint magyar nyelvű önéletrajz-drámája 1643-ból*, ItK, 1979, 435. (Tegyük hozzá, hogy a dráma korabeli forrásban nem, csak Balassa Antal 19. század közepi másolataiban őrződött meg.)

Béla Bálint

Halászat és halfogyasztás a *Nagyenyedi Demokritusban*

Hermányi Dienes József a *Nagyenyedi Demokritusban*¹ számos helyen tematizálja a halfogyasztást és a halászatot, azonban a halfogás technikáiról keveset beszél. 51. számú anekdotájában felidézi, hogy egy cigány kézzel próbált halat fogni, majd mondta a sógorának, hogy „Sogori! eredj a’ házamhöz háltni, ha halat fogok enned adok”.² Hermányi ebben a történetében arra kívánja tanítani az olvasót a mulattatás mellett, hogy nem így kell halat fogni.

52. számú történetében felidézi sikerét, hogy egyszer több halat is sikerült fognia, azokat pedig keszkenőjébe, majd a nadrágzszebébe téve vitte a templomba, de kiestek onnan a padlóra. Hermányi ezután társaival a kútba tette a halakat, a gazdasszony viszont felháborodott ezen, így kiszedette velük őket. A hosszas munka után végül senki sem evett a halból.³ Hermányi tanítani kívánja az olvasót, de irodalomtörténeti szempontból jelentősebb, hogy története lejegyzésével eredeti anekdotát alkot a kedvtelésből történő halfogásról, a fogyasztási célokat pedig mellőzi.

1 HERMÁNYI DIENES József *Szépprózai munkái*, kiad., bev., jegyz. S. SÁRDI Margit, Budapest, Akadémiai–Balassi, 1992 (Régi magyar prózai emlékek 9).

2 *Uo.*, 219.

3 *Uo.*, 220.

Hermányi egy alkalommal szembesül a halfogyasztás viszontagságaival is. 50. számú történetében egy vacsora alkalmával nyers, sós heringet kínáltak neki, majd miután megkóstolta, így kiáltott: „Hát ez Uram mitsóda, hogy veszett volna el?”, majd pedig neheztelt, hogy miért nem főzték meg a heringet.⁴ Mindezek alapján úgy ítéljük, hogy Hermányi alapvetően a főtt halat szerette, de tudomásunk szerint a mai halászlé ekkoriban még nem volt ismert étel. A szerző lakhelye alapján úgy ítéljük, hogy inkább a szegedihez vonzódott volna, s a bajaira korábban idézett szavait mondta volna: „Hát ez Uram mitsóda, hogy veszett volna el?”⁵

⁴ *Uo.*, 219.

⁵ Jelen megállapítás a tudományos módszerekből adódó logikus következtetésből fakad, s nem tükrözi a tanulmány bajai származású szerzőjének véleményét.

Bujtás László Zsigmond

Egy magyar peregrinus vendégekönvi bejegyzése a 18. század elejéről

Közismert, hogy külföldet járó diákjaink érdeklődéssel fordultak a különleges épületek, tárgyak felé, sőt ezek megtekintését tanáraik elő is írták számukra.¹ A különféle kuriózumok, kitömött állatok, tengeri szörnyek és egyéb csodabogarak, valamint emberi preparátumok megtekintése tetten is érhető peregrinusaink fennmaradt útinaplóiban. Hollandiában a 17. század elején Bernardus Paludanus (1550–1633) enkhuizeni orvos gyűjteménye vonzott sok látogatót,² a század vége felé már a leideni egyetem *hortus botanicus*ának ún. *ambulacruma*³ volt az egyik kedvelt célpont, amelyet többek között Bethlen Mihály⁴ és Teleki Pál is felkeresett, sőt a gyűjtemény katalógusát is

1 Teleki Pál *külföldi tanulmányútja: Levelek, számadások, iratok 1695–1700*, összeállította és az utószót írta FONT Zsuzsa, Szeged, 1989 (Fontes Rerum Scholasticarum, 3), 32. Lásd még BUJTÁS László Zsigmond, *Instrukció Hollandiába induló peregrinus számára (1689 és 1702 között)*, Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlemények, 9(2011), 218, 221–222.

2 Magyar látogatóira lásd GÖMÖRI György, *Paludanus „Admirandá”-jának magyar látogatói*, ItK, 126(2022), 258–264.

3 Az egyetem botanikus kertjében található gyűjteményben főleg Braziliából és Holland Kelet-Indiából származó állatok, természeti és néprajzi tárgyak voltak kiállítva.

4 Bethlen Mihály *útinaplója [1691–1695]*, sajtó alá rendezte és az utószót írta JANKOVICS József, Bp., Helikon, 1981, 45.

megvásárolták.⁵ A 18. század elejéről arra vonatkozóan van adatunk, hogy Miskolci Szígyártó János előbb sárospataki, majd gyulafehérvári diák Frederik Ruysch (1638–1731) orvos anatómiai gyűjteményét kereste fel 1714-ben Amszterdamban.⁶

A számos korabeli holland gyűjtő⁷ között volt egy olyan is, aki két helyen, előbb Amszterdamban, majd Utrechtben állította ki raritásgyűjteményét, sőt azok katalógusát is kiadta. A francia származású Nicolas Chevalier (1660–1720) alaptevékenységén, a kereskedésen kívül sok mindennel foglalkozott, érmekeket készített, könyveket és hírlapot adott ki, és különleges tárgyakat is gyűjtött.⁸ A két városban kiállított tárgyak jelentős részét Chevalier érmegyűjteménye alkotta, de láthatók voltak nála különleges preparált állatok, miniatűr festmények, egyiptomi régiségek és az antik korból származó szobrok is. A látogatók számára a két városban külön vendégkönyvet nyitott,⁹ amelyekbe a korabeli holland politikai és kulturális élet nagyjai mellett neves külföldi látogatók is bejegyezték nevüket,¹⁰ többnyire

5 Teleki Pál *külföldi tanulmányútja...*, i. m., 307.

6 Dúzs Sándor, *Hogy utazott 170 évvel ezelőtt a magyar református calvinista candidatus*, Protestáns Új Képes Naptár, 31(1885), 49.

7 Rájuk összefoglalóan lásd *De wereld binnen handbereik. Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen 1585–1735*, eds. Ellinoor BERGVELT, Renée KISTEMAKER et al., Zwolle, Waanders, 1992.

8 Életútjára lásd legújabban Janjaap LUIJT, 'La librairie s'accorde assez bien avec mon autre négoce'. Nicolas Chevalier: *verzamelaar, boekdrukker en penningmaker*, Jaarboek Oud-Utrecht, Themanummer Vrede van Utrecht, 2013, 95–116.

9 Mindkettőt a hágai Királyi Könyvtárban (Koninklijke Bibliotheek, KB) őrzik, az előbbi jelzete: 69 B 8, az utóbbié: 134 B 1.

10 Derk Persant SNOEP, 'Virtus post Nummos': Nicolaas Chevalier's *Chambre des Raretez en zijn bezoekers* = *Album Amicorum* J. G. van Gelder, *Uitgave ter gelegenheid van de 70e verjaardag van J. G. van Gelder*, eds. Josua BRUIN et al., The Hague, Martinus Nijhoff, 1973, 277–284.

az album amicorumokban szokásos, neves szerzőktől vett idézetek vagy a gyűjtőt és annak gyűjteményét magasztaló versek kíséretében.

A két vendégkönyvben érdekes módon mindössze egyetlenegy magyar bejegyzőt találunk: Németi Jánost, aki sárospataki diákként 1708-ban iratkozott be az utrechti egyetemre, és még ugyanabban az évben felkereste a városban kiállított gyűjteményt,¹¹ egy ismert bibliai idézettel (Péld 16, 32) örökítve meg látogatását:

Fortior est, qui se fortissima vicit
Moenia: nec Virtus altius ire potest.

Sic honoris et memoriae causae apponere voluit¹²
Johannes Németi Hungarus m[anu] pr[opri]a.

A[nno] 1708 Die 2 Augusti¹³

11 A gyűjtemény utrechti megnyitásának évében (1707) Chevalier hollandul és franciául is kiadta annak katalógusát: *Catalogue van alle de rareyten, welke te zien zijn op de kamer der stad Utrecht, in ordre gebracht door Nicolas CHEVALIER*, Utrecht, Chevalier, 1707. A francia nyelvű változat: *Catalogue de toutes les raretez, qui se montrent dans la chambre de la ville d'Utrecht, mises en ordre par Nicolas CHEVALIER*, Utrecht, Chevalier, 1707.

12 Az egyébként magában is értelmes sor végén egy pontosan nem olvasható és értelmezhető rövidítés („Nn” vagy „Nri”) áll.

13 KB, 134 B 1, 19r.

A bejegyzés nemcsak magyar vonatkozása miatt, hanem műfajtörténeti szempontból is érdekes, mert egy olyan időszakban keletkezett, amikor a vendégek könyv elválóban volt a klasszikus album amicumtól, mígnem mára a végsőkéig leegyszerűsített online vendégek könyvvé vált. A két városban a látogatók döntő része még igyekszik megfelelni az emlékkönyv műfaji szabályainak – ilyen Németi bejegyzése is –, de számos közülük, így Németi sem tartalmazza már a dedikációban a gyűjtemény tulajdonosának nevét, sőt megjelennek olyan bejegyzések is, amelyek pusztán a látogató nevét és a látogatás dátumát rögzítik. A két városban használt vendégek könyvek tartalmukban is eltérnek némileg egymástól: míg az amszterdami látogatók inscriptióin kívül tartalmazza a gyűjtemény kéziratos leírását is,¹⁴ addig az utrechtben csak a vendégek bejegyzései találhatók. Az, hogy az amszterdami vendégek könyvben nincs magyar bejegyző, magyarázható azzal is, hogy a világvárosban a korban több gyűjtemény is látogatható volt, Utrechtben viszont nem volt más, megjegyezve azt is, hogy Chevalier gyűjteménye ott csak rövid ideig, 1707 és 1712 között volt nyitva.

Az itt közölt bejegyzés azt mutatja, hogy esetleges további, magyar személyektől származó emléksorok regisztrálása érdekében érdemes olyan más hollandiai raritásgyűjteményeket is górcső alá venni, amelyeknek fennmaradtak a vendégek nyelvei.

14 Az amszterdami gyűjteményt felkereső látogatók bejegyzései 1690 és 1706 között születtek.

Fajt Anita

„Die Fische sind mit Lust und mit Gewin zu fangen”

A selmecbányai származású, de ekkor már Sziléziába menekült Matthias Porsch lelkész lakodalmára 1676-ban Briegben *Frische Fische* címmel alkalmi nyomtatványt jelent meg. A nyomtatványból egy példány ismert, ez a boroszlói egyetemi könyvtárban található (jelzete 558949). A két epithalamiumot közlő kiadvány szerzője a címlap tanúsága szerint: „Cyprischer Koch / Kaiserl. Gekrönter Und in der Deutsch-gesinnten Genossenschaft der Kurtz-Künstliche Dichter!” A rejtélyes megjelölés miatt a nyomtatványt ismeretlen szerzőjű műként katalogizálták, a magyar kutatók érdeklődését sem keltette fel, pedig bizonyos, hogy az iglói Christoph Klesch a köszöntők alkotója. Ezt két fő érv támasztja alá. Klesch egyrészt előszeretettel adta meg nevét ilyen játékos formában, más nyomtatványokban a következő aláírásaival találkozhatunk: „Mit Christlichem Kirren”, „Dein Mit=Schütz bey den Carpatischen Klüfften”, „Der Carpatische Krantz-Ritter”, „Cyprischer Kauffmann”, „Charisischer Kauffmann”. Másrészt Philip von Zesen Deutschgesinnte Genossenschaft-jában az iglói társaság-neve a „der Dichtende” volt, jelmondata pedig: „zwar kurtz doch künstlich”. A viszonylag könnyű azonosítás ellenére sem a Klesch fivérek munkáit összegyűjtő *Bibliographia Kleschiana*, sem a magyarországi bibliográfiai szakirodalom nem ismeri ezt a nyomtatványt.

Klesch az első köszöntőversben (mint szakács) ajándékként egy házassági lakomát talál az ifjú párnak, amelynek középpontjában a legkülönbébb halétek állnak, hiszen akár sütve, akár főzve, a hal

úri fogás: „Die Fische sind mit Lust und mit Gewin zu fangen / Man kan auß Strömen Sie und auß den Löchern langen / Man braucht sie wie man wil zum braten auff dem Rost / Zum kochen in der Pfann. Sie geben Herren-Kost”. Klesch költői konyhájában pácol, sóz, füstöl, fűszerez, mártásokat készít. Van itt aranybarna, sózott és fűszeres, citrommal, olajbogyóval és mazsolával tűzdelte pisztráng, ezüstfehér, rostélyon sült, borssal, gyömbérrel és fahéjjal ízesített, citrom levével meglocsolt péntes pér, valamint kékesen fénylő kárász, sóval és ecettel elkészítve. Az utolsó fogás ugyanakkor kizárólag a vőlegényé, csak ő nyithatja fel, neki hoz enyhülést: egy fenékjáró küllő, amely meleg és felséges pástétomban fekszik, jóleső és finom étel ez is, emellett szeplőtlen és tiszta, mint a víz. Egészséges és jóleső fogás lesz helyesen és a megfelelő ízesítéssel elkészítve. Ne véljük obszcenitásnak, színtiszta tudomány ez, a hal kereszténység előtti szimbolikájának megidézése.

A tanulság pedig: a házasság olyan, akárcsak a hal. Bár keserédes, jól fűszerezve elviselhető: „Es muß uns sauer-süß im Ehe-Stande gehn / Wenns recht gewürtzet ist so kan man schon bestehn”.

Font Zsuzsa

A hallei reformátusok orgonistája, Georg Friedrich Händel

Sachsen-Anhalt, ahol a Saale menti város fekszik, kezdettől a lutheri reformáció felségterülete volt. A szász hercegek által uralt Halle a vesztfáliai békében a Brandenburgi Választófejedelemséghez (s így utóbb Poroszországhoz) került, amelynek uralkodói már a 17. század elején református hitre tértek. Lutheránus alattvalóik áttérítéséről lemondtak, de nagyobb városaikban református gyülekezetek is jöttek létre; szívesen fogadtak be protestáns menekülteket.

A lutheri irány reformprogramja, a pietizmus itt talált otthonra és hozta létre intézményeit, iskola-rendszerét. Ettől független volt a nagyigényű kézműves család, amelybe Georg Friedrich Händel 1685-ben beleszületett. Nagy szerencséjére széles látókörű, zseniális muzsikos, Friedrich Wilhelm Zachow fedezte fel. Neveltjéből, a kiskamasz Händelből egyszerre lett orgonajátszó csodagyerek és sok ország, több korszak és műfaj muzsikájának csodálója. A tizennyolcadik életévét még be sem töltött ifjú a református dóm-gyülekezet megüresedett orgonista állását pályázta meg 1702 tavaszán, és – lutheránus lévén – egyéves próbaidőre meg is kapta. (Ez az az év, amikor Händel a hallei egyetem beiratkozott diákja is volt. Ez után elhagyta szülővárosát, és a gazdagabb zenei lehetőségeket kínáló Hamburgba, majd Itáliába ment, végül, mint köztudott, Londonban

1 Életrajza sok helyen elérhető, pl.: Romain ROLLAND, *Händel*, Bp., Gondolat, 1959.

A hallei dóm a 13. században a domonkosok templomának épült. A 16. század elején Albrecht von Brandenburg érsek temploma lett, az ő idejében kapta meg ma is látható jellegzetes késő gótikus/kora reneszánsz belső és külső formáját, magas színvonalú szobrai. Ekkortól nevezik dómnak, noha sosem volt püspöki vagy érseki székhely. Az 1680-as években a brandenburgi választófejedelem a betelepült pfalzi reformátusoknak engedte át, s egy ideig az ugyancsak ekkor befogadott, önálló gyülekezetet alkotó hugenották is használták.

A hallei dóm
Ralf Lotys felvétele

Golyán Ádám

Fejedelmek eledele

”Az kaposztas huson kezdem el, úgy mint Magyar és Horuat Orszagh cimeren”. E szavakkal indítja szakácskönyvét a csáktornyai Zrínyi-udvar kéziratos szakácskönyvének szerzője.¹ A káposzta és hús kombinációjának tökéletes voltáról nemcsak a jelenkor kocsmaasztal mellett társalgó hallgatói, de a 17. századi udvarok lakomáinak résztvevői is megbizonyosodhattak. Bár az évszázadok alatt számos változáson ment keresztül e fejedelmi étel, elkészítésének módja, jelentősége és a magyar gasztronómiában betöltött szerepe semmit sem csorbult.

Az említett kéziratban maradt receptkönyvben a káposztaleveleket még nem a mai megszokott módon hús és rizs, vagy netán árpagyöngy fűszeres elegyével, hanem köleskásával töltötték meg, valamint az elkészítés során nem savanyú, hanem nyers káposztát használtak.

1 *Szakács mesterségnek könyvecskéje: A csáktornyai Zrínyi-udvar XVII. századi kéziratos szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyv*, kiad. KIRÁLY ERZSÉBET, bev. Kovács Sándor Iván, Bp., Magvető, 1981 (Magyar Hírmondó), 147.

2 *Uo.*, 279.

Tótfalusi Kis Miklós 1698-ban Kolozsvárott napvilágot látott, a *Szakács mesterségnek könyvecskéje* címet viselő művében szintén illusztris helyen szerepel az étel receptje.² Bár ő már a napjainkban is használatos néven, töltött káposztának nevezi a fogást, az elkészítési mód még itt is nagyban eltér a ma megszokottaktól. Az általa leírt receptben már sós

káposztával és hússal készül az éték, de a fűszerek – a só, bors és gyömbér – mellett kevés bor is kerül az ételbe, melyről „*jobb ízű lesz*”. Ezekkel a hozzávalókkal ma kissé unortodoxnak tűnhet a metódus, de a korabeli viszonyok között minden bizonnyal kedvelt fogás volt.

A töltött káposzta további, töretlen sikerét Mikes Kelemen törökországi levelei is bizonyítják. A szerző több levelében is említést tesz a „káposztáról”, igen magasztos hangnemben. Több ízben is kifejezi mély érzéseit nénje felé, mely szeretetet a káposzta iránt táplált szeretethez hasonlítja. Bár nála konkrét receptet nem találunk, 56. leveléből mégis következtethetünk annak általa kedvelt fogyasztási módjára: „Csak azért is azt mondom, hogy a szépen írt levél az elmének úgy tetszik, valamint a szemnek a kapros és téjfellel béborítatott káposzta, amely távulrul úgy tetszik, mint egy kis ezüsből való hegyecske...”³

Az itt a teljesség igénye nélkül sorba rendezett szemelvények alapján látható, hogy a töltött káposzta már a gasztroirodalom kezdetén is az élvonalba tartozott. Nem csoda tehát, hogy ma is kardinális kérdéssé válhat egy társaságban, akár új, akár régi ismerősök ülnek össze megvitatni az élet fontos dolgait.

3 MIKES Kelemen, *Törökországi levelek, 56. levél*, é. n., <https://mek.oszk.hu/00800/00880/html/mikes3.htm> Utolsó megtekintés: 2023. 04. 01.

Jankovits László

Florebit amygdalum (Születésnap i szösszenet)

A pannon télben virágzó mandulafáról szóló közismert Janus Pannonius-epigramma ókori párhuzamai között akad egy nyugtalanító szöveghely, amely a versbeli *floret amygdala*, „virágzik a mandula” kifejezéshez a legközelebb áll. *Florebit amygdalum*, virágzik majd a mandula, olvassuk a *Prédikátor könyve* záró részében (12, 5). Idézzük bővebben: „memento creatoris tui in diebus iuventutis tuae antequam veniat tempus adflictionis et adpropinquent anni de quibus dicas non mihi placent ... florebit amygdalum, inpinguabitur lucusta et dissipabitur capparitis quoniam ibit homo in domum aeternitatis suae et circumibunt in platea plangentes”. (Emlékezz Teremtődre ifjúságod napjaiban, mielőtt eljön a csüggedés ideje és közelegnek az évek, amelyekről azt mondd majd: nem tetszenek nekem ... amikor virágzik a mandulafa, meghízik a sáska és szétszóródik a kapor, mivel az ember öröklétének honába tér, és utcaszerte járnak a siratóasszonyok).

Vajon ez a nagyon közeli párhuzam oda vezet-e, hogy borúlátóra kell olvasnunk a verset, a közelgő vég metaforáját kell látnunk a pécsi püspök epigrammájában? A válaszáért a *Prédikátor könyve*-beli virágzó mandula bőséges és szerteágazó magyarázatirodalmához érdemes fordulni, abból szemezgetni, ha nem is a teljesség igényével.

A kommentárok egy része bizony a vers pesszimista értelmezését támogatja, kezdve Szent Jeromos-sal. Ő az életkorra magyarázza a szöveget, a mandulafa esetében a haj megöszülésére.¹ Szentviktori Richárd az emberi életidőt az egész emberiség idejére tágítja ki: nála a mandulavirágzás, amelyet nem követ gyümölcs, az utolsó idők beteljesületlen sóvárgását mutatja.²

Van azonban egy másik, a részt derülátóan értelmező területe a kommentár-irodalomnak. Nagy Szent Gergely szerint a mandulafa, minthogy legelőször bontja ki virágait, az Egyház kezdeteire utal.³ Szent Salonius értelmezésében ez a minden másnál korábbi virágzás Krisztus születését jelképezi.⁴ Rabanus Maurus enciklopédikus munkájában Jeromos ekklésziológista és Salonius misztikus magyarázatát is elősorolja, és az utóbbit, a Krisztus elsőszülöttségét jelképező mandulavirágzást összeköti a *Számok könyvében* (17, 16–26) olvasható csodával. Ott Mózes egy-egy pálcát kér Izrael tizenkét törzsének vezetőitől, és elhelyezi azokat a frigysátorban. Másnapra a tizenkettőből az egyik, Áron pálcája rügyet fakaszt, virágba borul és mandulát érlel.⁵ Az ószövetségi csoda előkép, amely az Új-szövetségben teljesedik ki.

Ha tehát a „floreit amygdala” Janusnál, és a „florebit amygdalum” a *Prédikátor könyvében* összekapcsolódott a költő-püspök fejében, jegyzeteiben, ismerhetett, alkalmasint választhatott olyan értelmezést, amely éppen egy derülátó, az újjászületés erejét megjelenítő vers írását támogatta.

Megnyugodhatunk.

1 HIERONYMUS Stridonensis, *Commentarius in Ecclesiasten* = Uő, *Opera*, Parisiis, Garnier, 1883 (Patrologiae cursus completus ... series Latina, accurate J. P.

MIGNE, vol. 23, a továbbiakban PL, 23), 1162A.

2 RICHARDUS de Sancto Victore, *Tractatus de meditandis plagis quae circa finem mundi evenient* = PL, 196, 206 C–D.

3 GREGORIUS Magnus, *Moralia in Iob* = PL, 76, 599 A–B.

4 SALONIUS Viennensis, *Expositio mystica in Ecclesiasten* = PL, 53, 1009D–1010A.

5 RABANUS Maurus, *De universo* = PL, 111, 514B–515B.

Kasza Péter

Kiadatlan töredék Czettrich Ulrich naplójából

Czettrich Ulrich egyike a II. Lajos halála körüli legendák főszereplőinek. Czettrich a király belső szolgálattevő kamarása volt, aki éjjel-nappal ura mellett tartózkodott. Augusztus 30-án éjjel ő jelentette Budán Mária királynénak, hogy Lajos menekülés közben egy vízmosásba zuhant, elmerült és megfulladt. Utóbb ő kísérte a Sárffy Ferenc győri várkapitány vezette, Lajos király keresésére küldött csapatot és Sárffy Brodaricsnak írott leveléből közismert a szerepe a király tetemének agnoszkálásában. Neve felbukkan Caspar Ursinus Velius pár éve az OSZK-ból előkerült, sajnos csonka, de nagy forrásértékű Mohácsról írott beszámolójának piszkozatában is.

Épp ezért különösen izgalmas az a sajátos irat, melyre már korábban sikerült rábukkannom Lukinich Imrének az OSZK-ban őrzött irathagyatékában. Az irat rövid, egyoldalas, 19. század végi, 20. század eleji kézirással készült magyar nyelvű szöveget tartalmaz, tehát semmiképpen nem lehet eredeti, autográf szöveg. A jobb felső margón található, más kéztől (talán Lukinichtól?) származó megjegyzés („interp. SP”) alapján arra lehet következtetni, hogy a margójegyzet írója egy SP monogramú szerző fordításának (interp. = interpretatio) vélte a szöveget. Az SP monogram elég rejtélyes, de elképzelhető, hogy a híres bencés történész és historiográfus, a többek között Brodaricsról is monográfiát író Sörös Pongrác rejlik mögötte. Sörös irathagyatéka ugyan zömmel a pannonthalmi apátság könyv-

tárában található, de iratai egy részét Lukinich felhasználta, és azok bekerültek az OSZK-ban levő Lukinich-hagyatékba.

A magyar szöveget jegyző kéz (Sörös?) írásával az irat alján egy rövid latin nyelvű megjegyzést találunk: „fragmenta diarii U. Czettr”. Más adatunk az irat eredetéről nincs.

A több mint hiányos információk alapján az a hipotézis vázolható föl, hogy a 16. századot kutató Sörös rábukkant valahol olyan dokumentumra, mely Czettrich Ulrich naplójának töredékét tartalmazta. A szöveg valószínűleg latinul íródott, amiről Sörös, felismerve jelentőségét, magyar fordítást is készített, de erre már nem vezette rá az eredeti könyvészeti, bibliográfiai adatait, amit csak azzal magyarázhatunk, hogy eredetileg a latin szöveg adatokat is tartalmazó másolata is megvolt a gyűjtésében, de ez utóbb elkallódott. Így ma csak egy bizonytalan eredetű forrásról készült latin átírat magyar fordítása áll a rendelkezésünkre. A dokumentum páratlan személyes jellege miatt azonban, minden filológiai aggályom ellenére, végül az irat közreadása mellett döntöttem, bízva abban, hogy a II. Lajostól származó és valószínűleg Czettrich által lejegyzett levél egy betonkeverő súlyával esik majd latba a II. Lajosról rajzolt kép kapcsán a közelgő Mohács-évforduló küszöbén. Az alábbiakban a levél betűhív átíratát közöljük.

Szerelmem!

Éjszaka van. Egyedül ülök a mécsvilágnál. A deákot elküldtem, magam írok neked. Alighanem utoljára. A minap Tomori azt állította a haditanácsban, nyolcvanezer a hadrafogható török. A bolond szerzetes még bizakodik, van valamiféle terve, de én biztos vagyok benne, hogy senki nem éli túl. Talán, ha megvártuk volna Szapolyait. Talán, ha jobban igyekezett volna, hogy ideérjen.

A sors nem szabott hosszú életet nekem, de áldom az Istent, hogy téged hozzám vezérelt. Korán megvénülni kényszerült szívemnek te voltál az egyetlen igazi öröme, Máriám. Atyám, Isten nyugtassa, nem sok útravalót adott nekem az életre: két, viszályoktól marcangolt királyságot, a csehet és a magyart, ez utóbbit hozzá a török torkában, és a kincstárat, melyben nem találtam mást, csak adósleveleket. Egyetlen cselekedete vált hasznomra igazán: megkötötte nagyapáddal azt a házassági szerződést, mely nővérem kezét bátyádnak juttatta, a tiédet pedig nekem. Áldassék érte haló pora is!

Tízéves sem voltam, mikor halott atyám után megörököltem trónjait, de fejemen akkor is, azóta is ugyanúgy ingott a korona, mint kétéves koromban, amikor először rátették. Királynak születtem a csodás budai várban, de az ifjúság örömei nem adtak meg nekem. Tizenöt éves koromban lóra ültettek, és sereget kellett vezetnem a Délvidékre, hogy megmentsem Nándorfehérvárt, amit az áruló Török Bálint odahagyott. Senki az urak közül nem igyekezett hozzám seregével, de amikor a vár elesett, mindenki engem hibáztatott. Katonát nem adtak, adóimat elcsalták, birtokaimat zálogba foglalták, de elvárták, hogy maradék pénzemen védjem meg az országot.

Egy évvel Nándorfehérvár bukása után érkezél te, Máriám, és napfényt hoztál a komor budai falak közé. A rabod lettem, ahogy megláttalak, és most is az vagyok. Örülni akartam neked, az életnek, a fiatalságomnak, tánccal, vadászattal, jó lovak futtatásával, de a savanyú magyar urak egyre csak mor-

golódtak, és nagybátyámnak írogattak, hatna rám oda, el ne táncoljam, mulassam az ország jövőjét. Mintha nem az övék lenne pediglen immár az ország nagyobb fele.

És most eljött megint a szultán, és mind tudják már, hogy nincs irgalom. A szomszéd sátorban Szalkai iszik Sárkány Ambrussal, nem messze Brodarics imádkozik. Egyedül vagyunk, segítséget, noha mindenkitől kértünk, mindenki ígért is, senki nem adott: sem a pápa, sem Ferdinánd, de nagybátyám, Zsigmond sem. Csak mi nézünk szembe a halállal, ahogy a fiatal Perényi mondta: húszezer mártírelölt.

Máriám! Bátor leszek. Ha halnom kell, nem hátulról, futás közben sújt le rám végzetem.

Hajnalodik. Mennem kell. A síron túl is imád [...]

Katona Tünde

Innen nézve: cseppben a tenger

Miklós!

Oldenburiban őrzött emlékkönyvekben találtam két hungarus-bejegyzést. A valamikori albumnak mindössze húsz különálló lapja maradt fenn, tulajdonosa pedig a hannoveri „művész vagy kézműves” Ludolph vagy Ludolf Schleger, aki ezen lapokon megőrzött bejegyzések alapján 1659 és 1661 között vezette emlékkönyvét. Ez idő alatt Schleger nagyrészt Wittenbergben tartózkodott. Az említett lapokon 25 bejegyzést gyűjtött össze vegyesen diákoktól, „fokozattal rendelkezőktől” és olyanoktól, akik – saját bevallásuk alapján legalábbis – egyik kategóriába sem tartoztak. Tudod, milyen ez: az, hogy maga a stammbuch miképp szerveződött, hogyan illesztették egymáshoz a bejegyzők a szövegeiket, ha egyáltalán illesztették, illetve hogy tetten érhető-e valamiféle intenció akár a tulajdonos, akár a bejegyzők részéről, nem meghatározható.

A lőcsei Johann Kemmel és a szepesszombati Andreas Thann két nap különbséggel jegyez be Schleger albumába 1659-ben, akkor már mindketten két éve Wittenbergben tanultak. Az IAA-ban nem találtam meg őket bejegyzőként. Ezt kicsit furcsálltam, mert utánanéztem, és kiderült, hogy élénken részt vettek a kortárs társadalmi és szellemi életben. Komolynak számító személyes hálózattal bírtak, s az RMNy meg a VD 17 is jegyez több tőlük származó művet.

Ez a két fiatalember, néhány szemeszterrel a hátuk mögött (és ekkor még nem tudva, hogy a meszezi jövőben mindketten száműzöttek lesznek majd), szépen követi az ekkorra már stabilan kialakult stammbuch-gyakorlatot. Formai és első ránézésre tartalmi szempontból szolid bejegyzéssel (és egy kis fricskával) tiszteli meg az albumtulajdonost, aki, amint az egy másik bejegyzésből kiderül, ahol Tischgenosse-ként emlegetik, diákokkal tölthetett el sok értékes időt.

Andreas Thann biztosra megy, stabilan hozza a formát. Ahogy kell, tartja magát a konvencióhoz, szépen latin nyelvű szerzőtől merít, meg is adja, honnan idézett. Oldalszámmal! Propertiusnak a barátságról szóló elégiáiból hoz egy mives gondolatot, aztán, még maradva a latinnál, egy a retorikából származó fordulattal vezeti tovább az olvasót ennek a rímbe szedett német, közmondásszerű parafrázisához:

Propert/ii/ lib. 2. Eleg. ad Amic. p. 195.

Omnia vertuntur, certe vertuntur et amores:

Allusio. Germ. Proverb.

Herren Gnadt Aprillen wetter

Junge Frau Lieb vndt Rosen Blatter,

Der Würfel, vndt das Carten spiel

wenden sich oft, wehrs glauben wil.

Első ránézésre Johann Kemmel sem kockáztat. Olyan jámbor gondolattal kezd, ami simán elmehetne egy könnyű közmondásnak, de ez azért nem az. Logautól idéz, aki nem sokkal előtte halt meg. Igaz, nem ad meg forrást:

Hoffnung ist ein fester Stab,
 Aus Geduld ein Reisen Kleid,
 Damit man durch Welt und Grab
 Wandert in die Ewigkeit.

Aztán fordít egyet, és tükörírással Moscheroschtól, egy másik kortárstól vesz szöveget. Az életvidámnak tűnő négysoros valójában egy olyan műből származik, amelyben Moscherosch leszedi a keresztvizet a harmincéves háború által előhozott korjelenségekről. És ezt sem forrásolja:

Trinck ich Bier, so werd ich faul,
 Trinck ich Wasser, so henckt mirs Maul,
 Trinck ich Wein, so werd ich foll,
 Rahte, was ich trincken soll.

Persze nem kizárható, hogy ez közkeletűnek számított már a 17. század közepén is, és az erkölcs-kritikus Moscherosch csupán beemelte szövegébe a megfelelő helyen. Majd utánajárok. Annyi biztos, hogy akár Moscherosch nevével, akár anélkül, szívesen használják még ma is mottóként a német bor/söregyletek.

Ahol úgy érzed, kellene némi további támpont, ott sorrendben ezekkel egészítendő ki a mondan-
dóm. A többit majd szóban és IAA-rekordban!

Niedersächsisches Landesarchiv (Abteilung Oldenburg), az album jelzete: Best. 297 J Nr. 112.; Kemmel (1636–1685; bejegyzés dátuma: 1659. 06. 18.); Thann (?–?; bejegyzés dátuma: 1659. 06. 20.); Mindketten 1657 nyarán iratkoztak be a wittenbergi egyetemre; Friedrich von Logau (1605–1655), a Hoffnung und Geduld című elégia itt jelent meg először: Salomons von Golaw [Friedrich von Logau], Deutscher Sinn-Gedichte Drey Tausend. Breßlaw: Kloßmann, Baumann 1654, Zweites Tausend, Nr. 66.; Johann Michael Moscherosch (1601–1669), a mű pedig, amiben ez az ivódal olvasható: Wunderliche und wahrhaftige Gesichte Philanders von Sittewald. Straßburg, 1642/43.

Keserű Bálint

Világi nagyurak Újfalvi Imrénél Váradon 1608-ban Föladatkijelölés

Közel hatvan esztendeje kapták kézbe kutatók az Újfalvi Imre album amicorumát magába foglaló régi nyomtatványt az OSZK kézirtattárából. Akkoriban előfordulhatott, hogy valaki időrendben közeli bejegyzőket – esetleg egész csoportot – nem tudott könnyen és gyorsan azonosítani, mert a régi albumokba sokan írták be nevüket „az első szép, üres lapra”.

Gyökeresen változott a helyzet, amikor Latzkovits Miklós elindította *Inscriptiones alborum amicorum* vállalkozását. Itt a bejegyzések időbeli rendezésére hamar sor kerül. Így Újfalvi kéziratos könyvecskéjét már néhány éve könnyen lehet használni. Hogy miképpen, azt a címben jelzett témára meg is mutatom:

1608. 1. 9. Várad: Dengelegi Miklós sr.

1608. 1. 9. Várad: Bornemissza Miklós

1608. 1. 9. Várad: Kassay István

1608. 1. 11. Várad: Petki János

1608. 9. 12. Várad: Imreffi János

1608. 9. 12. Várad: Imreffi Mihály¹

¹ OSZK. Oct. Lat. 150. – LATZKOVITS Miklós, *Inscriptiones Alborum Amicorum*, 2003–2023, <https://doi.org/10.14232/iaa>. A vonatkozó IAA-rekordszámok a fenti felsorolás sorrendjében: 12302, 12303, 12318, 11918, 11872, 12090.

Erről az adatcsopotról az általam ismert Újfalvi-szakirodalom nem vesz tudomást. Én se akarok tudni a világiak ilyen együtteséről se félszáz éve írt dolgozataimban, se azok idei pontosított újrakiadásában, csak kiragadom közülük Petki Jánost, Erdély kancellárját; nem vesztegetek szót arra, mi lehetett a látogatás oka, s hogy három másik nagyúr két nappal őelőtte miért jöhetett Váradra, ketten pedig miért látogathattak oda alig egy hónappal azelőtt, hogy egy váradi zsinat Újfalvit megcsúfoló szavakkal hívatik össze.

Mielőbb teljesítendő föladatokat szeretnék megfogalmazni magunk, Újfalvi-kutatók számára, köztük elsősorban református egyháztörténészek számára. 1607 ősze tájára tehető Újfalvi püspöki önkényt emlegető bírálata, s váradi lelkézsége és bihari esperessége kezdete. 1608-ra fordulva újévi köszöntés mellett mi komoly szükség lehetett erdélyi és partiumi főurak látogatására? Ezeknek volt-e, lehetett-e beleszólása az egyházmegye ügyeibe? Bő félév múlva mit érhetett vajon az Imreffiek szeptemberi fölbukkanása?

Lázár István Dávid

Petrarca levele az ifjúság mulandóságáról

Petrarca leveleiben és egyéb prózai írásaiban gyakran értekezett az idő feltartóztathatatlan rohanásáról, a percnyi emberi létről és az ifjúság mulandóságáról. Ezek a témák már egészen korán megjelennek műveiben, és élete során mindvégig foglalkoztatják. Az alábbiakban az egyik legkorábbi e tárgyban íródott levelének (*Familiarium rerum libri 1, 3.*) magyar fordítása olvasható.¹ Ezzel köszöntöm barátsággal az ünnepeltet, aki bár köztudomásúlag örökifjú, mégis talán szívesen olvassa a „humanizmus atyjának” gondolatait.

A tiszteletre méltó jogtudósnak, az idős Raimundo Superanónak az ifjúság mulandóságáról

1 Úgy tűnik, féltesz engem – s nem is alaptalanul –, hogy ifjúkorom megtéveszt engem, ami szinte minden fiatallal megtörténik. Nem áztatlak azzal, hogy lelkem állhatatos és minden hívságtól mentes lenne, hiszen ez ebben az életkorban igencsak nehéz, és úgy vélem, inkább az isteni kegyelem, mint az emberi erény adománya lehet; arról azonban biztosíthatlak, hogy elmém tökéletesen tisztában van helyzetemmel. 2 Hidd el nekem, érzékelem, hogy most, amikor látszó-

1 A fordítás alapjául szolgáló kiadás: Francesco PETRARCA, *Opere: Canzoniere – Trionfi – Familiarium rerum libri*, ed. Umberto Bosco et al., Firenze, Sansoni, 1992.

lag ifjúságom virágjában vagyok, igyekszem leginkább a hervadás felé. De miért használok lomha szavakat a leggyorsabb dologra? Sokkal inkább sietek, sőt rohanok, sőt, hogy pontosan fejezzem ki magam, repülök. „Az idő szárnyon jár” – mondja Cicero.² Ágoston pedig így szól: „A jelen élet időtartama egyáltalán nem egyéb, mint a halál felé való futás, amely futásban senkinek sincs megengedve, hogy egy kissé megálljon, vagy csak valamivel lassabban menjen, hanem mindenkit ugyanaz a hajtóerő visz előre, és nem különböző úton kell járniuk. Ha valakinek rövidebb volt az élete, attól még napjai nem múltak gyorsabban, mint azé, akinek hosszabb élet adatott, hanem amikor az egyenlő pillanatok mindkettőjükénél egyformán továbbszállottak, az egyikhez közelebb, a másikhoz messzebb volt az, ahova mindketten egyenlő gyorsasággal futottak. Mert más dolog nagyobb utat megtenni, és más dolog lassabban haladni. Aki tehát hosszabb idő alatt ér el a halálhoz, az nem megy lassabban, hanem nagyobb utat tesz meg.”³ 3 Íme ez a két nagyszerű férfiú, amikor a halandó élet gyors elmúlásáról beszél, az egyik a 'repül', a másik a 'fut' szót használja. Hányszor beszél Vergilius az idő rohanásáról! Mi történne, ha nem beszélnének róla? Mi történne, ha tagadnák? Vajon ettől lassabban futna vagy repülne? 4 Ne gondold, hogy olyan választékos fordulatokkal beszélek, amelyeket a velem egykorúak szokása szerint „virágokként gyűjtök össze az antik szerzők mezejéről”. Bár erről Seneca azt mondta, hogy férfinhoz méltatlan, mégis úgy vélik, hogy nekünk szabad, és nincs is szebb ennél az ifjúkorban. Nem tagadom, hogy időnként én is gyűjtök efféle virágocskákat azért, hogy fel tudjam használni őket, ha esetleg idősebbek társaságába kerülök. Úgy szeretnék azonban eljutni az öregkorba, hogy a megbecsülést, elismerést az életemmel, semmint az ékesszólással érdemeljem ki. 5 Habár örömet okoz nekem az ékes-

2 Cicero: *Tusculumi eszmecsere* 1, 31, 76. – Vekerdi József fordítása.

3 Szent Ágoston: *Isten városáról* 13, 10. – Dr. Földváry Antal fordítása.

szólással való foglalkozás – minthogy erre ösztönöz az indíttatásom, a tehetségem, a szándékom és az életkorom –, mégis valahányszor felidézem mások választékos kifejezéseit, vagy esetleg én magam is így szólalok meg, mindkét esetben az jut eszembe, hogy bármiről is van szó, inkább az életemnek váljon hasznára, és az ifjúság hibáitól szabadítson meg, semmint tünékeny örömet okozzanak ifjúi lelkesedésemben a szépen hangzó szavak. 6 Úgy tűnik, a legnagyobb ostobaság arra törekedni, amit talán sohasem érhetsz el, és ami csak keveseknek jut osztályrészül, ha pedig elérnéd, alig lenne hasznodra, s talán sokkal inkább ártana neked; annak megvetése azonban, ami mindenkinek rendelkezésére áll, felettébb hasznos, és sohasem lehet káros. 7 Tekintélyes emberektől tudjuk, és a tapasztalat is arra tanít, hogy az ékesszólás keveseknek, a helyes életmód azonban mindenkinek megadatik. Mégis a többség az előbbire törekszik, az utóbbi elől pedig menekül. Olyan az emberi természet, hogy a nehézségeknek gyürkőzik neki, és azon dolgokra vágyik hevesebben, amelyek csak nagy fáradtság árán szerezhetők meg. 8 Én pedig – habár ifjúkorom miatt nem rendelkezem kellő tekintéllyel, mégis – tiszta lelkiismerettel állítom, hogy nem azért olvasok, hogy ékesebben szóló vagy szellemesebb, hanem azért, hogy jobb ember legyek, és amit Arisztotelész mondott a morálfilozófiáról, azt vonatkoztatom mindenre. Ha mindkettő gyümölcse osztályrészemül jutna, nem tagadom, fáradozásaim közepette szerencsésebb lennék. 9 Neked pedig, atyám, köszönetet mondok, hogy apai módon figyelmeztetsz, és kérek, hogy gyakran tedd ezt; de tudd meg, én már elkezdtem átgondolni az életpályámat, számba venni a fenyegető veszedelmeket, és megismertem sok vénembert, akik a földre szegezik a tekintetüket és makacsul ott is tartják. 10 Mélyen megérintett a már idősödő Domitianus császár mondása: „Nincs kedvesebb a szépségnél, de nincs annál mulandóbb sem.”⁴ Cicerónál pedig azt mondja az

4 Suetonius: *A Caesarok élete. Domitianus 18.* – Kis Ferencné fordítása.

idős Cato: „Van-e olyan balga, bármily fiatal is, aki biztosra veszi, hogy estig élni fog?”⁵ Az akkor még fiatal Vergilius pedig fiatalosan, de bölcsen, átgondoltan és éretten ezt mondta: „Szedj, ó szűz, rózsát, míg bimbózó és friss a virág, s védj eszedbe: a te ifjúságod is ily gyorsan múlik el.”⁶

11 Én eszembe vésem, és bár teljesen még nem vagyok rá képes, elgondolkodom rajta, és napról napra törekszem rá, hogy minél mélyebben gondolkodjam el ezen. Nem azon gondolkodom, hogy milyennek látnak mások, hanem azon, hogy milyen vagyok; tisztában vagyok azzal, hogy ifjúkorom, külső megjelenésem és minden egyéb – amelyre mások talán irigykednek – azért adatott nekem, hogy veszélybe sodorjon, gyötörjön és szenvedést okozzon. Végül, hogy röviden összefoglaljam: azért jöttem a világra, hogy majd eltávozzam, azért virulok, hogy elhervadjak, azért serdültem fel, hogy megöregedjek, azért élek, hogy meghaljak.

Ég veled!

Avignon, [1331.] május 1.

5 Cicero: *Az idősebb Cato vagy az öregségről* 19,67. – Némethy Géza fordítása.

6 Az idézetet Vergiliusnak vagy Ausoniusnak tulajdonították.

Maczelka Csaba

Rövid történet a Latzkovitsról

Atizenhatodik század végét és a tizenhetedik század elejét az angol irodalomtörténet hagyományosan az utazási irodalom virágkoraként kezeli. Ekkor jelent meg a Richard Hakluyt szerkesztette, Anglia egyre határozottabban jelentkező gyarmati igényét a szövegek szintjén is rögzítő gyűjtemény, melynek a benne szereplő Budai Parmenius István alakján keresztül magyar vonatkozása is van. Említhetnénk Bacon vonatkozó esszéjét is, amely az utazást a nevelés és a tapasztalás elemi részének tekinti, vagy azokat a további jelentős gondolkodókat (Locke, Milton), akik megnyilatkoztak az utazás hasznáról és építő jellegéről – mintha ekkor mindenki utazni akart volna.

De a tizenhetedik században is voltak olyan egyedi életpályát befutó értelmiségiek, akik, ha teheték, soha nem hagyták el dolgozószobájuk otthonos melegét, jóllehet műveik alapján azt gondolhatnánk, olyan helyeken is jártak, ahova földi halandó legfeljebb szövegeiken keresztül követheti őket. Joseph Hall (1574–1656) leghíresebb, elvben az utazás ellen hergelő művében, a *Mundus alter et idem*-ben például annyira meggyőzően beszél a képzelete által benépesített Ausztráliáról, hogy az óvatlan olvasó félreértheti a mű szándékát, azt gondolva, újabb, az utazási irodalom és az utazás korabeli népszerűségét igazoló szöveggel van dolga.

Talán az ilyen olvasóknak szánta Hall kevésbé ismert *Quo Vadis* c. rövid, 1617-ben Londonban megjelent kiadványát, amely nem általában az utazás, hanem csak a hiú és céltalan utak ellen szólal fel,

teret engedve a kereskedők és az államügyekben eljáró diplomaták útjainak. Hall hosszasan érvel amellett, hogy az isteni tervben kijelölt lakóhelyünkkel bizony meg kell elégednünk. A műből terjedelmi okokból most csak egyetlen, ehhez kapcsolódó mondatot idézek: „Isten bölcs előrelátásában úgy alakította a Földet, és benne az embereket, hogy testünket az éghajlatunkhoz igazította, lakhelyünk táplálékait pedig a testünkhöz.”

Maróthy Szilvia

„egy tót greslinél többet nem ér”
Adalék a *Pannóniai ének* Dugonics-féle szövegvariánsaihoz

Dugonics András *Etelkájának* második kiadásában Sajnovics János *Demonstratiójával* kapcsolatban a következő – a Halotti Beszédre nézve igen lesújtó – megjegyzést teszi:

„Ezen könyvet Magyarországon sokan leköpték, sokan dicsérték, sokan abbahagyták. E cselekedeteknek okát ők lássák. Énnékem nem másért emeledik föl gyomrom, hanem, hogy ama falusi tót mesternek beszédjét: Latiatuc feyleym zumtuchel mic vogmuc ysa pur es chomuv, menyi miloszbán etc. Ezen beszédet, mondtam, annyira tartja Sajnovics, noha egy tót greslinél¹ többet nem ér. Még jobban csudálom Faludyt,² ki ama szemét szekrénynek kulcsát, (ebben ugyan hideg lakatos léttére) kikovácsolta.”³

Halász Ignác idézett cikkében ugyanakkor rámutat, hogy míg a halotti búcsúztatóban zavarta Dugonicsot a tótos kiejtés, addig a dicső múltat, Árpád tetteit felelevenítő *Pannóniai éneknél* ez már nem okozott neki gondot.⁴ Vagy mégis?

1 Mária Terézia korabeli rézgaras.

2 Faludy Ferenc készítette a kiadásban a *Halotti Beszéd* értelmező átiratát.

3 DUGONICS András, *Etelka*, Pozsony–Pest, 1791², 272–273. Idézi: HALÁSZ Ignác, *Sajnovics hatása a magyar költészetre*, BpSzle, 22(1880), 122–123.

4 Szathmári szerint az eredeti szöveg „valószínű-

Dugonics köztudottan nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az ő-ző nyelvjárást meg-honosítsa az irodalmi nyelvben.⁵ Az *Etelkát* harmadik, 1805-ös kiadásában ő-ző nyelvjárásra átírva adja ki. Alapossága a jegyzeteket sem kíméli,⁶ hiszen az e kiadás jegyzetében is közölt *Pannóniai éneket* szintűgy ő-zve közli. (A *Pannóniai ének* átő-zésének munkálataihoz már 1803 körül hozzáfogott, hiszen az ének Dugonics által készített 1803-as kéziratos másolata/variánsa szintén ő-zik.)⁷

A *Pannóniai ének* e két Dugonics-féle átíratában arra is felfigyelhetünk, hogy az eredetiben lévő (lengyel)⁸ *Herceg* helyett *Szvatopluk* (Zvatoplug) szerepel, a „nemeth thywl, merth meg wywek” (39. strófa) helyett „Zvatoplugtuul el-nem-vewtték”, ill. „Zvatoplugtuul (igaz) keereek”; az 1805-ös verzióban pedig a *német* (10. strófa) helyett *tót* (Tootos).

Dugonics tehát nemcsak tótotlanította (átő-zte) a szöveg nyelvét, de tótosította is tartalmát, ezáltal növelve a *Pannóniai ének* értékét (megközelítése szerint) a tót greslié fölé.

leg valamely nyugati, nyugat-dunántúli, esetleg északi vagy erdélyi nyelvjárásterületen keletkezhetett”.

SZATHMÁRI István, *Miről árulkodik a Pannóniai ének nyelve és helyesírása?*, MNYőr, 134(2010), 58.

5 PL. SZATHMÁRI, i. m.; SINKOVICS Balázs, *Honfoglalók és a Szeged környéki nyelvjárás Dugonics András Etelkájában*, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica 139(2017), 85–94.

6 SINKOVICS, i. m., 91.

7 HUBERT Ildikó, *Dugonics András levele Gruber Antalhoz a Pannóniai énekről*, ItK, 99(1995), 95–102.

8 A *Pannóniai ének*ben lengyel herceg és német nép szerepel, ez lehet Attila és Árpád történetének összemosása (HORVÁTH János, *A reformáció jegyében*, Bp., Gondolat, 1957, 181., idézi Ács), vagy Ács szerint a monda németellenes áthangolása. Ács Pál, *A Pannóniai ének és a honfoglalás déli emlékhelye = A históriás ének: poétikai és filológiai kérdések*, szerk. SELÁF Levente, Bp., Gépekönyv, 2023. (<https://f-book.com/book/2023/A-historias-enek-kerdesek/index.php?chapter=1>.)

Máté Ágnes

Fantasia drammatica Nicolao Latzkovits sexagenario
Sienai szerelmesek
E. S. Piccolomini nyomán
részlet

I. felvonás, 5. szín

EURIALUS *(barátainak mesél elmélázva, köztük Aeneas Sylviusnak is, azok csak gesztusokkal, arc-mimikával reagálnak, akár Eurialus szavait illusztrálándó)* Hú, valami furát érzek a szívem tájékán. Talán a sok olasz bor? Nem, ez valami más. Folyton egy arc jár a fejemben, nem találom a helyem. *(Összevissza mászkál, leül, feláll.)* Beszélnek hozzám – nyálcsorgatva bambulok. Melegem van, fázzom. *(Méri a saját pulzusát.)* Mi ez? A pulzusom is rendetlen. Szerelem? Jaj, Eurialus, mi a fenének bonyolódna kalandba? Rabszolgaság az, kevés öröm, sok kétség, ritka mosoly, hosszú gyász. Örökké döglődik, de sose döglök bele igazán, aki szerelmes. *(Kis szünetet tart. Barátai eljártsszák a példákat és röhögnek rajta.)*

Végül is, miért ne? Nem jár-e nekem is, ami nagy embereknek egykor kijárt? Cézár, Nagy Sán-

dor, Hannibál mind megpróbált vitézek voltak a szerelem kadétiskolájában. De ne csak katonákat mondjak: mi a helyzet a bölcsekkel? Állítólag Vergilius egy fél éjszaka lógott alá egy kosárból egy toronyban lakó hölgy szerelméért. Arisztotelész zsémbes feleségét egy fruskával csalta, aki lóvá tette, de szó szerint. Felkantározta, és a hátán lovagolt körbe a szobában. S a legnagyobb hős, Herkules, aki félisten volt, szerelmében eldobta kardját, és lányruhába öltöztetve fésült hajjal, kezén gyűrűt hordott és szorgalmasan font egy éven át. Ha ők megtehették, bevállalom én is.

NISUS Ó, igen, emlékszem. Ekkor kerítettem neked azt a latornőt, aki elvitte az első levelet a lány-nak.

EURIALUS *(ráéשמל, hogy mások is vannak körülötte)* Igen. Az nehéz munka volt. Úgy írni, hogy értse, mert latinul nem tudott, én meg konyhanyelven pötyögtem csak olaszul. De azért elég jó kis levél lett. *(Az íróasztalról felveszi az egyik levelet, mutatja.)* Valahogy így hangzott: „Jó egészséget kívánnék neked, Lucretia, ha magam egészséges lennék. De beteg vagyok, mert minden épségem rajtad múlik. Észrevetted talán, hogy megváltoztam, és gyakran ázott könnyben az arcom. Sem inni, sem enni nem tudok. Éjjel-nappal rád gondolok, rád vágyom, téged kívánlak, téged szeretlek, teljesen tiéd vagyok. Kérlek hagyj, hogy azt mondhassam, Lucretia szolgája vagyok, s mindjárt meggyógyulok. Szerelmem jeléül elküldök egy gyűrűt. Fogadd el, és élj, remélj, szeress!”

NISUS *(cinkos mosollyal)* Aztán a vénasszony elvitte a levelet, sietve, mint aki jutalmat várt érte. De válasz nélkül jött vissza, s többé sose láttuk.

EURIALUS Igen, Lucretia megsértődött, s csúnyán kikergette.

AENEAS SYLVIVS Jogosan! Már csak egy ilyen nő látványa a háza táján is rossz hírbe keverhette.

Mészáros F. István

Latzko Viczius wird 60

A nemzetközi filológia régi felismerése, hogy valahányszor egy tudományos probléma mélyére ásunk és az ott talált üledéket nagyon alaposan és tüzetesen átvizsgáljuk, a végén egy album amicorumba botlunk. Ezt példázza az alábbi eset is.

Már a kortársaknak is feltűnt, hogy a római Farnese-palota galériájának felfutó falain megjelenő komolyabb hangvétel a mennyezetén futó nyílt, már-már paráznaságba hajló frivolitást volt hivatott ellensúlyozni. Ezen felfutó falak egyikén jelent meg az alábbi

1 Domenichino ZAMPIERI (1581–1641), *Szűz egyszarvúval* (Vergine con l'unicorno), 1605 körül készített freskó a római Palazzo Farnese galériájának falán.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Unicorn> Utolsó megtekintés: 2023. 04. 15.

kép,¹ amelyhez a kortárs Bellori a következő magyarázatot fűzi: „Az egyszarvút

magához ölelő Szűz—a nagyméltóságú Farnese-ház *impresa*-ja, ami megérteti a VIRTUS SECURITATEM PARIT [az Erény ad

biztonságot] mottót, hiszen a Szemérmesség és az Ártatlanság védi meg a Szüzet ennek az állatnak a vadságától.”²

Hasonló kép jelenik meg Joachim Camerarius 1625-ben illusztrált *album amicorum*ának 203. lapján,³ ahol a képet a „*Rien beau sans vertu*” francia felirat kíséri és arra utal, hogy „az erény nélkül nincs szépség”, alatta pedig szintén franciául „*Ce que Dieu ne veut/ Fortune ne peut*”, magyarul: „amit az Isten nem akar, azt a Szerencse sem tudja [megadni]”.

Ezen a képen viszont nem egy szűz, hanem egy felcicomázott kurtizán jelenik meg, aki mintegy szodomita szándékkal etet a tenyeréből egy egyszarvút, mely egyszarvú a néző tekintetétől merész contrapostóban elfordulva takarja izgalmi állapotát.

2 Giovanni Pietro BELLORI, *Argomento della Galleria Farnese, dipinta da Annibale Carracci, disegnata e intagliata da Carlo Cesio*, Roma, 1657, 28.

3 Ifjú hölgy (kurtizán?) egyszarvúval, 1625-ben készített vízfestmény Joachim Camerarius *album amicorum*ának 203. lapján. British Library. Joachim Camerarius (1603–1687) diplomata, Ludwig Camerarius, V. Frigyes tanácsnokának fia. Az 1625–1627 között készült albuma ma: London, British Library, Eg. 3039. Ezt állítja legalábbis Antonín Kostlán, lásd Antonín KOSTLÁN, *Album amicorum Joachima Cameraria z let 1625–1627 = Per saecula ad tempora nostra: Sborník prací k šedesátým narozeninám prof. Jaroslava Pánka*, eds. Jiří MIKULEC, Miloslav POLÍVKA, Praha, Historický ústav Akademie věd České republiky, 2007, II, 522–534. Ám a British Library kéziratárának Eggerton-fondjában nyoma sincs!

Köztudott, hogy az *impresák* helyes értelmezése abból adódik, ha a képi megjelenítést helyesen olvassuk össze a feliratával, márpedig miután az *impresákon* megjelenő feliratok mindig töredékesek,⁴ ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy úgy kell verbalizálnom a képet, hogy az ebből előálló mondatrészt hiánytalanul kiegészíthessem a felirat mondat-töredékével. Miután a Farnese-palota galériájának kifestését nem sokkal 1600 után már befejezték, az itt megjelenő 1621-es dátum arra utal, hogy alig egy negyed század is elég volt ahhoz, hogy a mottó kiforduljon önmagából, elfelejtse eredeti kontextusát és fénymadárként támadjon fel újra immár az eredeti mondanivaló szimmetriapárjaként: kvázi, hogy *az Isten sem engedné, hogy egy jámbor egyszarvú olyan nővel üzekedjen, akinek nem makulátlanok az erkölcei.*

4 Lásd erről az impresák mindmáig legfrissebb és legalaposabb irodalmát: Paolo GIOVIO, *Dialogo dell'Imprese militari et amorose*, Lyon, 1574, 2. kiadás. Giovio két, unicornist használó impresát is közöl, de ez nincs közöttük!

Mészáros Zoltán

ANN használatának lehetőségei az IAA-ban

A magyar vonatkozású 16–18. századi művelődéstörténeti kutatások megkerülhetetlen eszköze az IAA adatbázis,¹ melynek ugyanúgy erénye az átgondolt, célszerű struktúra, mint a fegyelmezett gyarapítás és a retrospektív korrekció.

Az adatbázis szerkezetéből és méretéből fakadóan lehetőséget biztosít automatizált folyamatokkal történő elemzésekre is: az ilyen gépi kutatás egyik kézenfekvő területe a kapcsolati hálók vizsgálata,² ám – ahogyan az IAA megvalósíthatósága is az informatika fejlődésének akkori állapota miatt vált lehetővé – érdemes új lehetőségeket is figyelembe venni. Ilyen aspektus a mesterséges neurális hálózatok (ANN – artificial neural network) alkalmazása, melyek a rögzített adatokat a gépi tanulás eszközével, a többszintű neurális rétegek és elágazások használatával vizsgálják meg,³ így olyan mintáza-

- 1 LATZKOVITS Miklós, *Inscriptiones Alborum Amicorum*, 2003–2023, <https://doi.org/10.14232/iaa>. A továbbiakban: IAA.
- 2 Az interperszonális kapcsolatok gépi vizsgálatára jó példa: MARKÓ Anita, *Hálózatok a 16–17. századi album amicorumokban: Az 1500 és 1700 közötti hungarika jellegű emlékkönyvbejegyzések hálózatelemzése az Inscriptiones Alborum Amicorum adatbázis alapján*, *Digitális bölcsészet* 1, 1. sz. (2018), 55–82, <https://doi.org/10.31400/dh-hun.2018.1.152>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.
- 3 Larry HARDESTY, *Explained: Neural Networks*, MIT News, 2017. április 14., <https://news.mit.edu/2017/explained-neural-networks-deep-learning-0414>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.

tokat is felfedeznek, melyek hagyományos eszközökkel nem, vagy csak rendkívül időigényes eljárásokkal kerülnek felszínre.⁴

ANN segítségével részben az IAA-ban, részben máshol (adatbázisokban, szövegtörzsekben, könyv- és levéltári rekordokban) fellelhető információkból az albumok bejegyzőinek kulturális hátteréről, tanulmányairól, olvasmányairól gyűjthetünk eddig nem ismert adatokat és összefüggéseket. További lehetőség az egyre fejlődő HTR-alkalmazások⁵ implementálása, melyek szintén ANN alapúak.⁶ Amennyiben idővel gyarapodnak a hozzáférhető digitalizált művelődéstörténeti írott és nyomtatott szövegek, megismerhetőkké – és robotok által arathatóvá – válnak eddig ismeretlen vagy nehezen fellelhető, az egyes bejegyzőkkel kapcsolatos anyagok (levéltári iratok, könyvek margináliái etc.) is. Új fejezetet nyithatna a kutatásban, ha a rekordok más, hasonló adatbázisok – mint pl. az RAA⁷ – tartalmával együtt is hasonló eszközkészlettel vizsgálhatók lennének.

4 Ehhez lásd például GYÖRGY András, BARBARICS Tamás, PADÁNYI József, *Landmine localization using neural network*, Hadtudományi Szemle, 1, 3. sz. (2008), 8–18, <http://hdl.handle.net/20.500.12944/13067>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.

5 HTR – handwritten text recognition.

6 Batuhan BALCI, Dan SAADATI, Dan SHIFERAW, *Handwritten Text Recognition using Deep Learning = CS231n: Convolutional Neural Networks for Visual Recognition*, Stanford University, Course Project Report, Spring (2017), 752–759, <http://cs231n.stanford.edu/reports/2017/pdfs/810.pdf>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.

7 Werner Wilhelm SCHNABEL, *Repertorium Alborum Amicorum*, 1998–2023, <https://raa.gf-franken.de/de/start-seite.html>. Utolsó megtekintés: 2023. 04. 13.

Ötvös Péter

We will protect Europe!

Nem foglalkoznék most a „védőbástya” toposz rendkívül gazdag, hosszú és többnyelvű történetével. Csak emlékeztetnék arra, hogy a bécsi kancellária okleveleiben az 1440-es években már rögzült formában jelenik meg a *murus et clipeus fidelium*, kizárólag Magyarországra értve. A törökellenes propaganda nagyon sikeres identitásformáló irodalmi eszköze lett, és csak mintegy évszázad múlva érték rendszeres bírálatok, amikortól ugyanis a formálódó erdélyi fejedelemség szoros török védelmet kapott. Mindez azonban közismert, gyakran hivatkozott és jól dokumentált.

Ezúttal egy olyan szonettet mutatnék be, amely eltávolodik a toposz hagyományaitól, nem dicsér, de nem is kárhoztat, ugyanakkor elhallgatja a magyar vonatkozásokat és művészien áthelyezi a törökellenes hősi ellenállás centrumát. A szerző az a Martin Opitz (a magyar irodalomban inkább Opitz Márton), aki nagyon fiatalon, gyors és éppen csak elégséges tájékozódás után vállalt – egyetemi végzettség nélkül – professzori állást Bethlen Gábor gyulafehérvári akadémiaján. Ottani körülményei, emigrációs panaszai szintén jól ismertek, Bethlen Gábornak sem török-politikájával, sem udvartartásával nem volt elégedett. Erről levelei mellett erdélyi vonatkozású versei is jó példákat adnak. A *saját maga által átnézett és javított* verskötetében (Breslau, 1625) mind a nyitás, mind a zárás az idegenben, Erdélyben átélt intellektuális nyomorúságáról szól. Ebben a nyolc könyvre osztott kötetben a hetedik a szonetteké, itt a 35-diket idézem most németül, részleges magyar fordítással:

O Tonaw / sey gegrüsst / du König aller Flüsse /
 Dem Nilus selber weicht / vnd du / du edles Wien /
 Du Zaum des Mahomets / in das ich kommen bin /
 Ich weis gewiß nicht wie. Doch daß ich dich jetzt grüsse /
 Vnd deiner wie ich wil vnd wollen soll geniesse /
 Das macht mein bester Freund: je dennoch steht mein sinn
 Vnd vngewünschter wunsch zu der noch alzeit bin /
 Vnd derer willen ich so lange zeit nun büsse.
 Du Wien bist starck genug den Türcken zu bestehen /
 Ich aber viel zu schwach der liebe zu entgehn /
 Die hundert mal mich mehr / als du den Bluthund kräncket /
 Die beydes Wien vnd dich / o Tonaw / zwingen kan /
 Vnd Rom / der Wien vnd du doch waren vnterthan:
 Die Städt' aus Flüssen macht / vnd Städt' in Flüsse sencket.

A szonett 1625 február végén keletkezett, jóval Erdélyből történt hazatérése után és egy esztendővel tervezett visszatérése előtt. Bécs, *az édes Bécs* lett itt Európa megvédője, Mohamed zabolája, a *propugnaculum et clipeus*, játékosan és komolytalanul szembeállítva a szerelem erejével. Mintakövető és eléggé közhelyes a vers zárлата, de Bécs szerepét nála most komolyan kell venni:

Ó Duna, minden folyók királya, légy üdvözölve / Te, aki a Nilusnál is nagyobb vagy és te, édes Bécs / Te, Mohamed zabolája / ide jöttem most / Ugyan nem tudom, miképpen, de üdvözöllek / És ahogyan akarom és ahogyan lehet, itt jól érzem magam (...) Te Bécs elég erős vagy, hogy ellen tudj állni a töröknek / Én viszont túlságosan gyenge vagyok a szerelem ellen / Ami több százszor sebesít meg engem, mint téged a véreb / Aki mindkettőtöket, téged Bécs és téged ó Duna szorongat / És Rómát hiszen Bécs és te őt szolgáltatók / A városokat folyók teremtik / és a városok a folyókba vesznek.

Mohamed zabolája, a török véreb elleni *murus et clipeus*! Tudjuk, Bécset 1529 óta komoly török támadás vagy fenyegetés nem érte, csak Győr eleste okozott pánikot. A II. Miksa és II. Szelim által kötött békét (1568) még négyszer megújították. A század végén ugyanakkor megkezdődött Bécsben a zsidók és a protestánsok üldözése, a törökellenes harcok az ún. Királyi Magyarországon folytak. Igaz, 1623 őszén Bethlen Gábor török segítséggel már elfoglalja Nagyszombatot, a császári politika ezután az elszánt protestáns parasztok megfékezésével volt elfoglalva.

Úgy gondolom, meg kell vizsgálni az édes Bécs valódi védőbástya-szerepét, és vissza kell azt adni újra a magyaroknak, *hiszen több tiszteletet érdemelnek*. Ezért hát most már nem latinul, de Európa számára angolul, a magyarok számára érthető magyarsággal közvetítjük: „megvédjük Európát!”

Pálffy Eszter

Egy Gyöngyösi-cento a XXI. századból

Gyöngyösi István verseinek „önidéző” jellegével jó ideje tisztában van az irodalomtörténeti szakma; az utóbbi években Latzkovits Miklós kutatásainak köszönhetően azonban már részleteiben is látjuk, miként hatja át ez a technika a költő írásait. Még fontosabb az önidézetek vizsgálata nyomán kibontakozó tanulság: Latzkovits meggyőzően bizonyította, hogy Gyöngyösi körül nem hemzsegnének műveit folyton-folyvást továbbíró „imposztorok”, hanem maga a költő hoz létre saját verseiből rendszeresen újabb és újabb változatokat.¹ A szerző eddigi kutatásai során rábukkant két, a közköltészeti hagyományban fennmaradt rövidebb szövegre is (*Az én árva fejem egy reménységének...* incipitű, illetve az *Útbaigazítás* című versek),² amelyek teljes egészükben Gyöngyösi-művek strófaiból állnak. Jelen dolgozat célja, hogy e két Gyöngyösi-centót egy harmadikkal egészítse ki: ehelyütt bocsátom közre az általam frissen fellelt, *Álom jó szememre ledűlvén ágyomban...* incipitű verset, amelyről vizsgálataim alapján megállapítható, hogy ugyancsak Gyöngyösitől származik minden strófája. Néhány esetben variálódás figyelhető meg az eredeti Gyöngyösi-művek szövegéhez képest; az apróbb eltérések okait a további kutatás hivatott tisztázni.

1 Erről lásd: LATZKOVITS Miklós, *Gyöngyösi és az imposztorok* (*Ki írta Gyöngyösi verseit?*), ItK, 123(2019), 263–300.

2 Uo., valamint Uő., *Útbaigazítás: Egy Gyöngyösi-cento a XVIII. századból = Doromb: Közköltészeti tanulmányok*, 7., szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., reciti, 2019, 73–83.

Álom jó szememre ledűlvén ágyomban...

Álom jó szememre ledűlvén ágyomban,
Már csak elmém vigyáz nyugovó tagomban,
Úgy tetszik ennékem mélységes álmomban,
Hogy Nimfákkal Múzsák jönnek be házomban.

Mindahányan vannak, énekelve jönnek,
Nimfáknak szép nyája víg táncokat tőnek,
Egymástúl szép nyájas kérdéseket vőnek,
Végre énhozzám is ily beszéddel lőnek:

„Kelj fel te is mindjárt, velünk örömet végy,
Bajt, szomorúságot bús szívedről letégy,
E mi seregünkben mivelünk együtt légy,
Ne ragadj ágyadban, mint papíroson légy.”

Mondának még nékem: „Vedd írópennádat,
Ha ambrózia is, ne kíméld tentádat,
Ne resteld követni egy kevés munkádat,
Vedd rendben, mint illik, kevésbé Múzsádat.”

Ne kímélj hát, Múzsám, semmi fáradságot,
 Keress víg ünnepre alkalmatosságot
 Parnassus hegyérül szállj le s vigasságot
 Indíts, tégy félre mást, hirdess boldogságot!

Rend szerint jegyezzék egyebek versekben
 Óriások dolgát az régi üdőkben,
 Az istenek ellen esvén irigységben,
 Minémű harcokat tartottak az égben.

Egyéb nagy dolgokat ki mint cselekedett,
 Dido Æneással mint szerelmeskedett,
 Mennyi balszerencsét Ulysses szenvedett,
 Circe énekével miként tündérkedett.

Mások mindezekről, mint tetszik, írjonak,
 Elméjekkel, azmint akarják, játsszonak,
 Nem bánom, Dædalus szárnyain járjonak,
 S bölcs találmányokért zöld laurust várjonak.

Más én hivatalom, azmelyet forgatok,
 Kikről mások írtak, azokról hallgatok.

Téres Alföld felé elmémvel hágtatok,
S annak dolgairúl verset koholgatek:

Mindenfelől ez helt lakja gyönyörűség,
Az fák öltözete itt mindenkor zöldség.
Itt az nyugodt szívet nem csigázza kétség,
Boldog az állapot, s nincsen semmi ínség.

Mindenfelől vannak szép mulatóhelyek,
Kiken gyönnek s mennek az Zephyrus szelek,
S gyengén ingadoznak az zöld falevelek,
Nem hervasztanak itten soha az mord telek.

Itt él irodalmunk nevezetes híve,
Az egy Latzkovitsnak tökéletes szíve,
Azki meg nem bomlott, mint cséppel az kive,
Költés mustrájában nagy terheket vive.

Szegedi fő tisztet ez mostan visele,
Holott vitézsége szép szárnyat nevele,
Ki dicsíretes hírt felőle emele,
Jó híre s nevével egész ország tele.

Ha szólanék tanult szép okosságárúl,
Minden dolgaiban jól rendelt módjárúl,
Alig írtak annyit elmés Minervárúl,
Mennyit érdemelne mondatni magárúl.

Próbált dolog nála mind az só, mind az méz,
Viselt dolgaira világ nagy része néz,
Tudják, mit vitt végben az latzkovitsi kéz,
Kiknél híre s neve finum arany, nem réz.

Születése napján nagy kedvét mutatja,
És azt esztendőnként ünnepül tartatja.
Azmelyre mindenkor gazdagon készülnek,
Az országbúl mindenfelé öszvegyűlnek.

Telik az egész ház a sültek gőzével,
Vígán vannak, Bacchus emlekezetével.
Az asztalhoz mennek és fogván székeket,
Leülnek, amiként rendelik helyeket.

Esznek és említnek sok jeles dolgokat,
Tréfával egyvelült kedves játékokat,

Maga Pandion is újítván azokat,
Hogy úgy nagyobb kedvvel mulassák magokat.

Sok szép köszönetek közöttök kerülnek,
Azoknak pohari szaporán ürülnek,
Végre a jó bortúl jól meg is hevülnek,
Vígan vannak, s kezdett kedvekben épülnek.

Ennek lant, hegedű, virgina kezében,
Amannak nagy öröm buzog a szívében,
Vagyon csevegéssel ki-ki beszédében,
Sok lauruskoszorút visel a fejében.

Verset mond Apollo, s táncolni készülnek
A Dryades szüzek, s ugrálva kerülnek,
Minerva, Márs, Vénus, Pallás is örülnek,
Mások is, valakik ebben részesülnek.

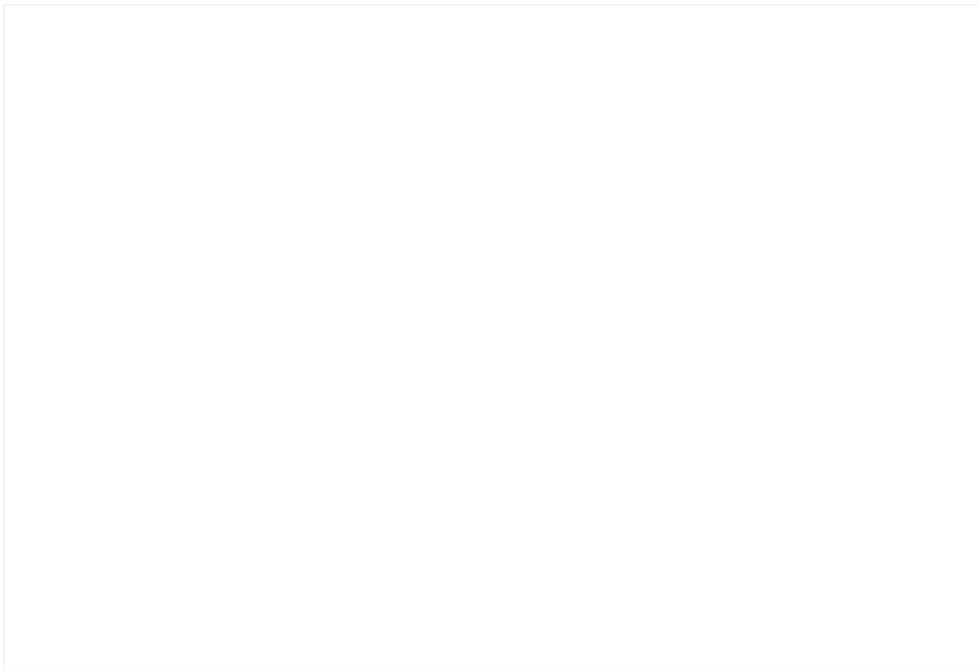
Ennél hegedű van s táncnótákat pendít,
Amannál citera s hárfa s dob, kit zendít,
Orgona, trombita sok füleket rendít,
Azonban Thalia táncot roppal indít.

Hol az vigasságnak kezén muzsika peng,
Kedves énekszókkal jókedv ajaka zeng,
Vidámság táncátúl az gyenge pázsit reng,
Megemésztő búval senki szíve nem teng.

Hamar fogják versek újra kísérteni,
Mert látszik könyveket máris készíteni,
Mindazáltal, minthogy kívánja érteni,
Másra van most idő: buzgón bort tölteni.

Szüli az tudományt az alkalmazhatóság,
Melynek a tarkóján van sima kopaszság,
Ha az üstökében nem kap a gyorsaság,
Nem fogja meg hátul azt semmi okosság.

Kit hogy Isten adjon, és így szép csendesen
Maradhassunk tovább mind közönségesen,
Ünnepelt Latzkovits nagy dicsőségesen
Éljen s még alkosson, kívánom szívesen.

Pap Balázs

Miért nem írta soha és sehol Sztárai Mihály a *Minden embereknek mi örömet mondunk...* kezdetű verset?

Egy roppant kései megjelenésű Sztárai-vers, a *Minden embereknek mi örömet mondunk...* kezdetű, először 1616-ban kinyomtatott (RMNy 1107/1) költemény (RPHA 0956) esetében igen gyengének látszik a szerzői attribúció: Szilády kritikai kiadásában mindössze a MICHAEL akrosztichon miatt tulajdonítja Sztárainak.

A vers elolvasása után gyorsan ébred a gyanú, hogy nem is Sztárai-szövegről van szó, sőt az is kérdésessé válik, hogy 16. századi-e a vers egyáltalán. A szöveg ugyanis – voltaképp egy Krisztusról szóló hitvallás – olyan hitelvekre helyez hangsúlyt, melyek a 16. században, Sztárai működésének idején nem látszottak kulcskérdésnek. A különösebb kételkedés nélkül hiteles Sztárai-versnek mondható (hiszen akrosztichonos: STARINVS) *Semmiből teremté az Úristen az embert...* (RPHA 1218) kezdetű vers (első kiadása Komjáti, 1574) szintén hitvallásféle, és szintén jobbra Krisztusról szól. Lényegesebb állításai: (1. str.) Isten a semmiből teremtette az embert és saját magával váltotta meg, (2. str.) megalázta magát avval, hogy testet öltött, az embert viszont felmagasztalta, (3. str.) ha hiszünk, az ördög fiaiból Isten fiaivá lehetünk, (4. str.) a benne való hit által üdvözülhetünk és elkerülhetjük a poklot (5. str.) Jézus az egyetlen közbenjáró, a benne való hit az üdvösség kulcsa, (6. str.) emberekben, érdemek-

ben és jó cselekedetekben bízni értelmetlen, csak az istenben való hit fontos, (7. str.) az ember változó, az isten változhatatlan, (8. str.) a tisztán hívők hittel cselekedjenek jól, és garantált az örök élet.

Világos, hogy ebben a szövegben Sztárai működési idejével – nem mellesleg – harmonikusan inkább a kora protestantizmus tételeire rezonál: a jó cselekedetek állnak szemben az igaz krisztusi hittel; az utóbbi üdvözlés szempontjából számottevő, az előbbi csak az utóbbi tükrében válik értelmezhetővé, önmagában nincs jelentősége az üdvösség szempontjából. Természetesen megint csak a 16. század derekán találjuk magunkat: a legtöbbet hangoztatott tétel kifejtése ez, egy olyan tételé, mely fontos helyet kap a katolicizmus kritikájában és a vele szemben való öndefinícióban egyaránt.

Evvel szemben a *Minden embereknek mi örömet mondunk...* inkább emlékeztet a niceai hitvallás szövegére, és olyan állításokat tesz, melyek kinyilatkoztatása, noha semmiképp sem lett volna értelmetlen a 16. század közepén, mégis csalogatóbb környezet lehetett énekbefogalmazásukra a szentháromság-tagadás térnyerése utáni időszak. A kérdéses verset nagyon nehéz nem válaszként olvasni bizonyos szentháromság-tagadó hitelvekre:

Minden embereknek mi örömet mondunk,
 Az kik az Krisztusban igazán bízunk,
 Beszédére figyelmesen hallgatunk.
 Neki engedünk,
 Az ű szentségével igazán élünk,
 Szent lelkével tartatunk,
 Jámborul élünk.

Jézus Krisztus ez világra nekünk születek,
Ki atyátul öröktül születek,
Mindnyájunknak ígértetek, adaték,
Prófétáltaték,
Sok áldozatokkal az Ó törvényben
Szépen megpéldáztaték,
Értünk áldozék.

Krisztus Jézust valljuk mi csak egy személynek,
Istennek és az igaz embernek,
Szent atyjának ő egyetlen eggyének,
Szűztől születtnék,
Mi közbenjárónknak, mi megváltónknak,
És mi idvösségünknek,
Szentnek szentének.

Hamis életéből hogy minden megtérjen,
Az Krisztusnak lelkében örvendjen,
Beszédinek tiszta szívvel engedjen,
Igazán éljen,
Egész életében az ördög ellen
Szüntelen vitézkedjen,
Jó hitben legyen.

Az ítélet napján ő semmit ne féljen,
 Megdicsőült testben es ő felkeljen,
 Jobb kéz felől Krisztus mellett ő legyen,
 Őreá nézzen.
 Ő szent országában ővele menjen,
 Az szentekkel örvendjen,
 Örökké éljen.

Ennek sok szent írás tanúbizonsága,
 Nagy Istennek ő irgalmassága,
 De nem látja ez világnak vaksága,
 Nagy álnoksága,
 Kiknek kell az ördög nagy hazugsága,
 Világnak ú vaksága,
 Sok gonoszsága.

Legyen nagy dicsőség az Atyaistennek,
 Egyetemben az Fiúistennek,
 Szent léleknek egy Istennek,
 És külön három személynek,
 Kit az szent angyalok sok szentekkel
 Mindörökké dicsírnék,
 Néki engednek.¹

Krisztus Atyától öröktől fogva való születésének kiemelése, a hüposztatikus egység hangsúlyozása a negyvenes években alkotó Sztárai tollából származtatása még ha nem is lenne lehetetlenség, különösen mindenesetre különös. Sztárai szerzőként tételezése még akkor sem valószínű, ha nem teljesen légből kapott. Van egy olyan históriás éneke, mely szolgáltathat érveket arra, hogy miért fogalmazhattott olyan verset, mely nem illeszthető a 16. század közepi vallásos líra gondolati fő sodrába. 1557-re datálható Athanasius-históriája, mely részint az ariusi dögletes eretnekségről és annak elbukásáról szól. Azt gondolom azonban, hogy noha a fenti tanok megjelennek a versben, messze nem ezek állnak annak fókuszában. Sztárai számára a fő kihívást nem a szentháromság-tagadás jelentette elsősorban, sőt nehezen elképzelhető, hogy egyáltalán lett volna kivel szembeszállnia e tekintetben: még a szóba jöhető Arany Tamás sem jöhet szóba. Mégis szerepel históriájában a következő szövegrész:

Istennek szent fiát Árrius káromlá,
Mikor őt bizonynyal Istennek nem vallá,
Hamis eskövéssel szent nevét csúfolá,
Mint az császár néki lám megprófétálá,
Az Isten haragja azért fejére szállá.

Sokan vannak most is ilyenén káromlók,
Jézus Krisztus ellen támadott káromlók,
Ő tudományának kik ellene mondók,
Az ő személyére támadott csúfolók,
Végre meglátjátok szörnyű lészen ő dolgok.²

2 *Régi Magyar Költők Tára: XVI. századbeli magyar költők művei 4, 154?–1560. (Radán Balázs, Dézsi András, Sztárai Mihály), közreadja SZILÁDY Áron, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1886, 180.*

Arius és az ő Krisztus istenségét tagadó tanai ebben a históriában allegorikusak. Nem azért vonatkozathatók Sztárai idejére, mert ott ariánus tömegek követelnék Krisztus öröktől fogva való születése tanának eltörlését, hanem azért, mert ez a Sztárai szempontjából nézve első pillantásra is képtelen és bűzös eretnokség párhuzamba állítható a katolicizmus – szerinte nyilvánvaló – tévtanaival. Vagyis a mostani Krisztusra támadók nem dogmatikai értelemben állnak közös platformon Ariusszal, hanem a tekintetben, hogy az igaz vallást emberi szerzéssel, nyilvánvalóan eretnek tanokkal akarják beszennyezni. Arius természetesen tagadja Krisztus isteni voltát, de fontosabbnak látszik ennél, hogy nem bibliai alapon, hanem önmagától:

Inkább te Árrius olyat indítottál,
Kit tönkön agyadból magadban gondoltál,
Az tönkön elmédben lám visszafordultál,
Egész szentírásnak ellene támadtál,
Az Krisztus Jézusnak hogy ellene mondottál!³

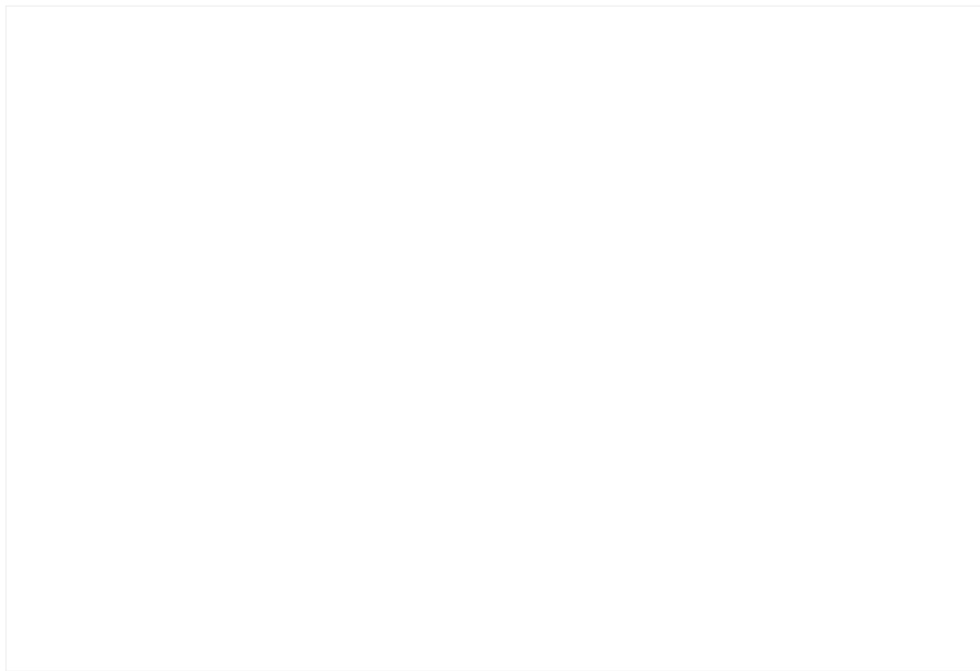
A história végén szereplő imádság pedig igen világosan kijelöli a valódi ellenfelet:

Oh szent lélek Isten, ki vagy örök Isten,
Atyátul, fiútul származott egy Isten,
Ki vagy állat szerint atyával egy Isten,
Tulajdonságoddal különbözz személben,
Az próféták által ki szóltál régenten.

Megjelentéd nekünk az irgalmasságot
 Hogy kihirdetteted az egy igazságot,
 Az úr Jézus Krisztus által az váltságot,
 Melylyel hátra veréd minden hamisságot,
 Hogy pínzen ne adjon már a pápa váltságot.⁴

4 Uo., 208.

Azt gondolom tehát, hogy noha Sztárai verse az ariánusokról szól, mégsem egy közvetlen szentháromság-tagadó fenyegetés ellen íródik, hanem az arianizmus tanainak szentíráson-kívüliségét hangsúlyozva von párhuzamot a katolikus egyház tévtanaival. A *Minden embereknek mi örömet mondunk...* hitvallása persze akár lehetne is az ő verse, mégis komoly kétellyel kell kezelnünk ezt. Egyrészt azért, mert az 1616-os első megjelenés könnyebben indokolja ekkori keletkezését, mint ekkori felbukkanását, és azért is, mert ugyan látszólag komoly erőfeszítések nélkül beilleszthető lenne a Sztárai-szövegek közé, az Athanasius-vers mégsem magától értetődő bizonyíték arra, hogy valódi fenyegetésként gondolt volna Sztárai a szentháromság-tagadó eszmékre.

Schelhammer Zsófia

Bestiák az albumokban

Amár az ókortól létező bestiáriumok a középkortól váltak igazán népszerűvé, olyannyira, hogy a mai napig foglyul ejtik az emberek fantáziáját. A tüzes ürüléket kilövellő bonnacontól kezdve a saját hamvait urnában röptető főnixen keresztül a heréit a vadásznak önként felkínáló hódig az állatok rendkívül széles és szórakoztató palettáját ismerhetjük meg ezekből az állattanokból. Nagy népszerűségük egyik oka lehet, hogy a középkorban nagyrészt írni-olvasni nem tudó emberek nem csak könyvekből tájékozódhattak róluk, a történeteiket prédikációkból ismerhették meg, az ábrázolásait pedig szobron, díszítéseken, faliszőnyegeken láthatták.

Az összes állat közül talán az unikornis lett a legnépszerűbb, legismertebb. Már a középkortól kezdve szöttesek, szobrok, festmények készültek róla, és különféle történetek népszerű szereplője volt. Nem meglepő tehát, hogy az album amicorumokhoz is megtalálta az útját, és több emlékkönyv-beli ábrázolását ismerjük.

Az egyszarvú a bestiáriumokban olyan vad, befoghatatlan lény, amelyet senki sem képes csapdába ejteni. Egyetlen módja van, hogy valaki elfogjon egy unikornist, ha egy szüzet küld, hogy találkozzon vele. Az egyszarvú ellenállhatatlan vonzódást érez a szűz iránt, a fejét az ölébe hajtja és elalszik. Ekkor lépnek elő rejtekükből a vadászok vagy lovagok, és megölik vagy befogják az unikornist. A középkorban az egyszarvú Krisztus jelképe és megszemélyesítője is volt, halála is rá utal, a legtöbb ábrázoláson

ugyanis az oldalát szúrják meg a vadászok. A szűz természetesen Szűz Mária leképezése, olyannyira, hogy találkozhatunk olyan faliszőnyeggel, amely konkrétan Szűz Máriaként jeleníti meg a lányt.

De mennyi látható ebből az albumokban? Az emlékkönyvek rajzai ugyanazt a mögöttes tartalmat jelenítik meg, mint a középkori bestiáriumiak, esetleg a századok alatt teljesen megváltozott az állatról alkotott kép?

Most két albumbeli ábrázolást szeretnék megmutatni. Az egyik egy 1609-es ceruzarajz Samuel Radermacher albumából Melchior Wijngtis bejegyzéséhez kapcsolva, a rajzoló azonban nem ő volt, hanem Ambrosius Bosschaert.¹ Az éppen a folyóból inni készülő unikornis a rajza felett olvasható *Nihil in explorato* [Semmit ne hagyj felfedezetlenül] felirattal együtt nem egyedi ábrázolás, több albumban, sőt pénzérméken is találko-

Id. Ambrosius Bosschaert rajza Melchior Wijngtis bejegyzéséhez Samuel Radermacher album amicorumában

¹ Samuel Radermacher album amicorum, Leiden University Library, BPL 2185., f009v–010r. <https://digitalcollections.universiteitleiden.nl/view/item/879129> Utolsó megtekintés: 2023. 04. 18.

zéporkorból is származhatna. Ugyanakkor érdemes figyelni az ábrázolás finomságára: a kép alatti felirat (*Scutum maximum virtus est mortalibus* [Az erény a halandók legfőbb pajzsa]) az erényességet hirdeti, míg az unikornis szarva kissé félreérthető pózban találkozik a szűzzel.

További fejtegetésekbe most nincs terem bocsátkozni, csupán azt szerettem volna felvillantani, hogy az albumok kapcsán talán érdemes elindulni az ábrázolások vizsgálatának olyan irányába is, amelyhez magunk elé kell vennünk egy középkori bestiáriumot.

Szabó András Péter

Egy névtelen kolozsvári férj panaszai

Tekintélyes mennyiségű forrásunk maradt fenn a 17. századi Erdély mindennapjairól, ám kevés az olyan különleges darab, mint az a töredékes és kelet nélküli, feltehetően Bethlen Gábor fejedelem uralkodásának (1613–1629) második feléből származó lista, amelyet egy felháborodott férj, a nevek alapján feltehetően Kolozsvár város polgára, állított össze felesége elleni keserves panaszaiból.¹ Ennek a gördülékeny válasra irányuló szónoki mesterműnek rendkívül mély gondolatait szeretném most megosztani az ünnepelttel.

Az ismeretlen férj számos hűrt megpendítve fogalmazta meg legáltalánosabb sérelmeit. Az első és legerősebb húr a tiszta érzeményé: „Soha igaz szeretetet hozzám csak egy pontban is eszembe nem vöttem.” Azonban már a második pontból kiderül, hogy az elvetemedett hitvesi szív romlott gyümölcse, az engedetlenség még jobban felháborítja: „Soha semmiben hozzám igaz szűvét, sem szavából, sem cselekedetiből, sem magaviseléséből meg nem tapasztaltam, hanem ez ellen teljességgel nyilván, vakmerőképpen mindenekben ellenkedését.” A hatodik pont már az átkos asszonyi engedetlenséggel szembeni küzdelem csatamezejére vezet át: „Soha az én hagyásomra való figyelmezését, annak beteljesítését, hanem ha szüntelen kemény dorgálással rajta voltam, különben nem láttam.”

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, E 211. Magyar Kamara Archívuma, Lymbus, Ser. I. Fasc. 8–9. (6. doboz) fol. 799–800.

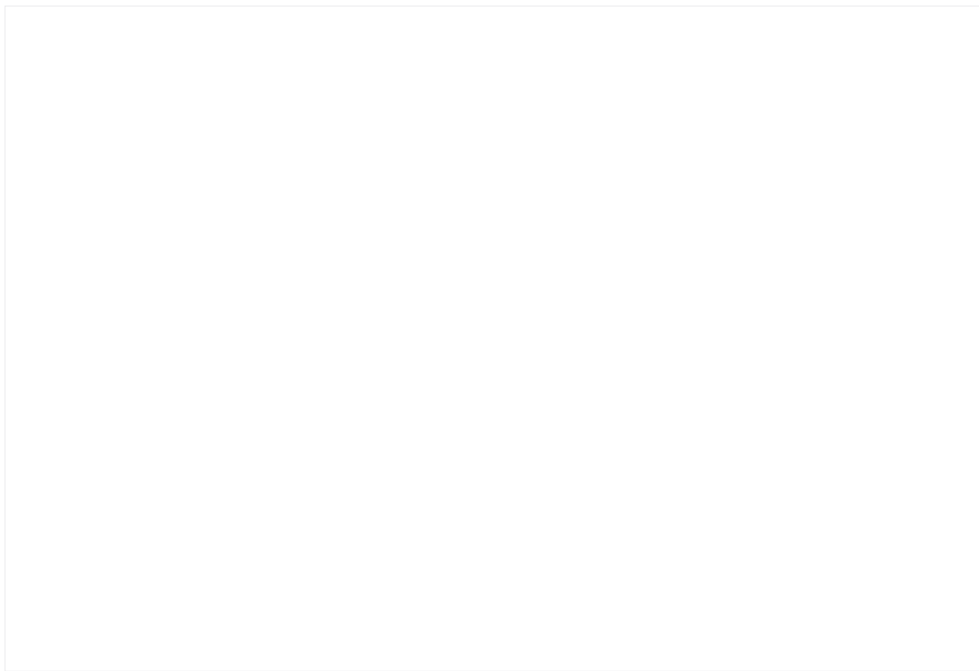
Nem rejti azt sem véka alá, hogy a dorgáláshoz olykor elégtelennek ítélte a szót: „Nagy esküvéssel mondta néha azt, hogy rá ne menjek, ne üssem, mert a kést megforgatja bennem.” Hát lehet a férfit egy-két pofonért hibáztatni, ha az asszony válaszul ilyen méltatlan fenyegetéssel élt? Azt is megtudjuk, hogy egy tiszta lelkiismeretű feleség minden bizonnyal az igazságtalan fenytést is örömmel vállalta volna: „Ha bűn, gonosz lelkiismeret nem furdalná, nem ugranák annyiszor ki az ablakon, vétkét tudván megyen ott ki, mert az tiszta és vétek nélkül való jó asszony megvereti inkább büntelen is magát, hogy sem olyan gyalázatra kiugorván, egynéhány éjjel házán kívül háljon.”

De ez az asszony nem volt tiszta lelkiismeretű, hiszen szántsándékkal tönkretette férje addig irigylésre méltóan gazdag társadalmi életét. „Soha egy jóakaró uramhoz nem mehetek ebédre vagy vacsorára, hogy embertelenül meg ne panasolja: te odamentél, nekem itthon elég borom nem volt etc. Sem hozzám nem híhatok mást, hogy ő morgást nem indít vagy velem, vagy a háznépével.” „Soha házamhoz járó sok rendbeli embereknek ki- és bemenetelekkel semmit nem gondol, szemérmét nem esmér, egyaránt morog, pattog utca hallatára gyakorta, az szerént mérges beszéditől ugyan irtózom.” Ez a feleség bizony a teremtés kaptos koronájával való helyes bánásmódot sem ismeri: „Soha borittas koromba se józan koromba nekem semmit nem tűr, szenvedni semmit nem akar, sőt leginkább viszszaorgásával ingerel olyankor a haragra, mikor ittas vagyok.”

Ennyivel azonban nem elégedett meg a haszontalan asszony, hanem ura módszeres társadalmi elszigetelésével párhuzamosan magától soha nem tagadta meg az ismerkedési lehetőségeket. Az első baljós jelek már a házasság kezdetén mutatkoztak. „Legelső esztendőben is gonosz erkölcsének az több bizonyos jelei között eszembe vévén gonosz indulatit, és megtiltván az Arczul Kata társaságától. Az ország és fejedelem katonái itt létében az cancellarius szállása ablakáról meglátám az Kurva Katához való menését, és igen nagy kárommal hazajövé, és őtet is hívatván, oly kevélyen szükék szembe

vélem, és kijelenté azt, hogy neki más nagyobb helyre is nagy bizodalma volt volna.” A fejedelmi udvar kolozsvári tartózkodásai különös csábítást jelentettek számára. „Valamikor fejedelem, gubernátor, katonák és nemesség vagynak benn, leginkább és legfőképpen mindenkor olyankor ellenkedik velem és olyankor hagy el.” Az asszony szökéseéhez egy idő után nevek is társultak: „Az mikor hova volt az kétség felőle, mindenkor ahhoz közelített, úgy mint Bornemisza mellé, Szakálhoz, Jakab deákhhoz, ismét az hova Czollikofer, másnap reggel mindjárt odament.” Olykor csak a férj közbelépése akadályozta meg a nagyobb bajt: „Mikor az ifjú Filstich Lőrinc menyegzei lakodalma vala, akkor is ott leskődvén az tánc nézésén, eszébe vennie Bornemisszát, és mondá neki: uram, én ma kegyelmedet hazakésérem. Már penig késő estve vala, és elhívám onnét az rossz asszonyt.”

Mire volt vajon elég ennek a tiszta lelkű, ám a fizikai fegyelmezés nyűgét is bátran vállaló férjnek megindító panasza? Vajon elválasztotta őket valamely egyházi bíróság ágytól és asztaltól, vagy arra is elég lett volna a sok felsorolt sérelem, hogy kimondják a végleges válást? Mit mondott volna az asszony? Sajnos nem tudjuk, de a férj sejtésem szerint ezzel a bölcs, elnyomott férjek nemzedékeinek erőt adó mondással bátorította magát, mielőtt a szigorú bírák elé járult: „Tibi Aderit Numen Divinum, Expecta Modo!”

Szigeti Molnár Dávid

A Nyolc ifjú legényhez

Móric(z) Lőrinc némelyek szerint egyike lehetett azoknak a vakmerő és „nagyon ostoba” versszerzőknak, akik a *Nyolc ifjú legény*ben Balassi Bálinttal vetekedni merészeltek. E hipotézist maga Eckhardt állította föl, s két érvet is fölhozott mellette.¹ Az egyik, hogy Móricz szerinte Balassi barátja volt, a másik pedig, hogy NEMZETI KÖLTŐNkhöz hasonlóan ő is írt. Legalábbis egy verset biztosan, a „Mennyei felségnek Ura és Istene” kezdetűt (RPHA-0889).² Móricz ezen istenes énekét Eckhardt „igen jóra” értékelte, s a vers 12. (és 13.) strófájáról bizony mások is dicsérettel emlékeztek meg:

Te vagy csak egyedöl nagy erős oltalmunk,
Dühös ördög ellen nagy erős gyámolunk,
Akaratod ellen mi meg nem bántatunk,
Mert mi te szántásid, kapálásid vagyunk.

1 BALASSI Bálint, *Összes művei*, összeállította ECKHARDT Sándor, 2 köt., Bp., Akadémiai, 1951–1955, 1:251, 1:342.

2 H. HUBERT Gabriella, *Istenes énekek az 1593-as Bártfai énekeskönyvből*, Credo 6, 1–2. sz. (2000), 71–77, 73–75.

E szakaszt például Erdélyi János is „erőteljesnek” látta,³ Eckhardt pedig olyannyira „szépnek” tartotta azt, hogy még a Balassi-kritikaiban is adta szövegét. A termőre fordító szenvedés metaforái, a „szántás” és a „kapálás” csakugyan nagyon „erősek”, s már olvadoznánk Mórictól mi is, ha nem „nyal-na pofon” a kolofon: poétánk ugyanis 1583-ban írta énekét, ugyanezt a versszakot pedig már 1554-ből is ismerjük – Paniti Jánostól (RPHA-0612).⁴ Ekkor még házások könyörögtek vele. Kompilátor lett volna Balassi költőbarátja? Nem biztos. Dicséretének *Vasady-kódex*beli változata⁵ ugyanis ugyanazt sejteti, mint az akrosztichon és a kolofon közötti három strófányi távolság:⁶ a „szép szakaszokat” nem feltétlenül Móric illesztette be versébe. De ha ezek nem az övéi, és talán még csak nem is ő vette át őket, akkor nincsenek „szép szakaszok” az énekben, s az annyira nem is „igen jó”. Ezt illetően a *Nyolc ifjú legény* Echóját idézném, aki aligha mondhat mást erre, mint hogy: Ó!

3 ERDÉLYI János, *Magyar népdallamok és ref. szenténekek*, Sárospataki Füzetek 8 (1864), 421–445, 437.

4 Kezdet: „Istennek szent lelke illette szívemet...” Szövegkiadás: *XVI. századbeli magyar költők művei*, közlése-szi (I–VI:) SZILÁDY Áron, (VII:) DÉZSI Lajos, 7 köt., Bp., (I–VI:) M. T. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, (VII:) M. Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága, 1880–1930, 5, 191–192.

5 DÉZSI Lajos, *Régi magyar verseskönyvek ismertetése II.: A Vasady-codex*, ItK 23, 1. sz. (1913), 14–27, 21–22.

6 H. Hubert Gabriella hívta föl a figyelmemet rá, hogy e távolság már csak azért is releváns lehet, mert „a 11. versszak doxológiaszerű dicsőítés, amely után logikusan már csak a kolofón jöhet.” Észrevételét nagyon köszönöm!

Szilasi László

LM60

Akkoriban két ember uralkodott a JATE bölcsészkarának második emeletén. Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy az egyiket Csetri Lajosnak hívták, a másikat pedig Keserű Bálintnak. Csetri elsősorban írt, Keserű pedig olvasott és másokat is olvasásra kényszerített. Mindketten mintaadónak (mintaadó professzornak, ill. docensnek) számítottak.

Én akkoriban még mindenben tehetséges voltam – legalábbis ezt gondoltam magamról. Értettem a régi magyar irodalomhoz is, vadul értelmeztem a réges rég eliramlott verseket: úgy gondoltam, szakmánknak ez az egyetlen, egyben legalapvetőbb feladata. Elolvastam egy réges régi verset, és azt állítottam róla, a kelleténél mindenképpen zajosabban, hogy a szöveg voltaképpen a tízparancsolat alapelemeit viszi színre – legnagyobb szerencsémre a költemény éppen tíz strófából állt. Nagyon büszke voltam termékeny talentumomra. Mindenkinék (jó: majdnem mindenkinék) előadtam interpretációmát avagy (ahogy nálunk akkoriban mondták:) olvasatomat.

Latzkovits Miklós azt mondta az értelmezésemre, hogy nem, nem így van.

Én meg azt, hogy de, igenis: de, akkor is: pontosan így van.

Akkor este (kedd volt, ha jól emlékszem) nem is jutottunk sokkal tovább.

Később Latzkovits elkezdett olvasni, én meg írni. Később cseréltünk, vagy még csak azt se, és én mégis azt érzem, így, hatvan körül, hogy valamiféle értelemben (nem tudom, miféle értelemben) ő választotta a jobbik részt. Vagy a fene tudja.

Isten éltesen, édes öregem!

Zorán, Mándity

Bajai halászlé

Hatvanéves lett most, de nagy az ő gondja,
túl rég volt fiatal, mindig mondogatja,
hosszú volt az útja, amíg nagy ember lett,
majd' mindent megtett, mi erejéből tellett.

Szegeden született, volt egy ismerőse,
nem gondolta sose, ő lesz Szeged hőse,
mondhatni, szerény volt, mindenki szerette,
ha volt kis ideje, sose vesztegette.

Már gyerekkorában tömegek követték,
hogy mire viszi a kicsi Liszt-növendék,
mindenki látta, tökéletes, mint egy ló,
próbálni túlszárnyalni hiábavaló.

Katonaként kezdte, harcolt a hazáért,
az összes bunyevácért, nem csak magáért,
amikor lehetett, felderített mindent,
mondták is rá: nem ismer embert, se istent.

Épphogy érzékelte, hogy már eltelt egy év,
megkerülhetetlen lett a Latzkovits név
keddestén is, merthogy mindenki csodálta,
volt pár lány, aki a haját is dobálta.

Órákat is tartott, itták minden szavát,
bőszen magyarázta Philostenes baját,
Gyöngyösi, Sztárai és még sokan mások,
csakis nagyon élvezetes olvasmányok.

Később jött egy szikra, építeni kezdett,
inaktivált, aktivált, vördbbe lementett
dátumot, jelmondatot, kelt. helyet, ábrát,
így tette világhírűvé az IAA-t.

Írt is, de nehéz lehetett kitalálni,
hogy lehet órákat némán kiabálni,
hogy egy állam az elnyomás legfőbb szerve,
vagy, hogy hogy lett Laboda úgy összeverve.

Mindig mesélt, a nagy társaság csak nézte,
volt bőven dráma is, persze, úgy intézte,
akkor mindenkiben megállt a levegő,
mikor szóba került a betonkeverő.

Mert nem merülhetett sosem feledésbe,
hogy miképp történt barátja temetése,
volt, aki nevetett és volt, aki bőgött,
ekkor tudtuk meg: az este elkezdődött.

Optimista ember, sose ugrott kútba,
hanem inkább betért planethálivúdba,
odament a pulthoz, nézett jobbra-balra,
de mindig hazament legkésőbb hajnalra.

Nem volt elégedett csak a maximummal,
mindig büszkén kérte a sört unikummal,
volt nála cataflam, rágó, mind megette,
kiket hívjunk oda, csak azt tervezgette.

A tükörben sokszor nézegette magát,
tudta, hogyan tegye szekrénybe a ruhát,
mindig egyedül ment, sose kézenfogva,
nem szerette a fényt, sötéthez volt szokva.

Ragaszkodott hozzá, magasztosra igyunk,
egyedül ő táncolt, kidőlt mindannyiunk,
nem cigarettázott, leszokott már régen,
hogyha dohányzott is, talán csak a stégen.

Híres horgász volt, féltek tőle a halak,
tudták, a parton ül egy kegyetlen alak,
minden hiába, nem maradhatnak élve,
ha itt van Májkülnájt, itt a világvége.

Sírt az összes csuka, velük sírt a nád is,
nem láttak emberben ennyire brutálist,
ő csak legyintett, majd felnézett az égre,
minőségre hajtott, sose mennyiségre.

Hatvanéves lett most, de sok van még hátra,
tesz ő még nagyon sok rizst a padlutykába,
még éveket tud majd gondolkodni azon,
aki halat turmixol, elég nagy barom.

TARTALOM

Adamik Lajos	
„Soha nem hallotam zep síp zot”: Magyar nyelvtörő a Frommann-gyűjteményben	7
Bajáki Rita	
Ieles vagy Miklós?.....	11
Balázs Mihály – Keserű Gizella	
OMNIA VINCIT AMOR.....	15
Balázs-Hajdu Péter	
Hány felvonásból állhatott gróf Balassa Bálint önéletrajz-drámája?.....	19
Béla Bálint	
Halászat és halfogyasztás a <i>Nagyenyesi Demokritusban</i>	23
Bujtás László	
Egy magyar peregrinus vendégeknyvi bejegyzése a 18. század elejéről	25

Fajt Anita	
„Die Fische sind mit Lust und mit Gewin zu fangen”	29
Font Zsuzsa	
A hallei reformátusok orgonistája, Georg Friedrich Händel.....	31
Golyán Ádám	
Fejedelmek eledele.....	33
Jankovits László	
<i>Florebit amygdalum</i> : (Születésnap szösszenet).....	35
Kasza Péter	
Kiadatlan töredék Czettrich Ulrich naplójából.....	37
Katona Tünde	
Innen nézve: cseppben a tenger.....	41
Keserű Bálint	
Világi nagyurak Újfalvi Imrénél Váradon 1608-ban: Föladatkijelölés	45

Lázár István	
Petrarca levele az ifjúság mulandóságáról.....	47
Maczelka Csaba	
Rövid történet a Latzkovitsról	51
Maróthy Szilvia	
„egy tót greslinél többet nem ér”: Adalék a <i>Pannóniai ének</i> Dugonics-féle szövegvariánsaihoz	53
Máté Ágnes	
Fantasia drammatica Nicolao Latzkovits sexagenario: Sienai szerelmesek	55
Mészáros F. István	
Latzko Viczius wird 60	57
Mészáros Zoltán	
ANN használatának lehetőségei az IAA-ban	61
Ötvös Péter	
We will protect Europe!.....	63

Pálfy Eszter	
Egy Gyöngyösi-cento a XXI. századból	67
Pap Balázs	
Miért nem írta soha és sehol Sztárai Mihály a	
<i>Minden embereknek mi örömet mondunk...</i> kezdetű verset?	75
Schelhammer Zsófia	
Bestiák az albumokban.....	83
Szabó András Péter	
Egy névtelen kolozsvári férj panaszai.....	87
Szigeti Molnár Dávid	
<i>A Nyolc ifjú legényhez</i>	91
Szilasi László	
LM60.....	93
Zorán, Mándity	
Bajai halászlé	95

„Gyökeresen változott a helyzet,
amikor Latzkovits Miklós...”

VERSEV
könyv